

श्रीजैन सत्य प्रकाश

वर्ष ३

अंक ७

क्रमांक ३१

लं. श्री. शाह. यी. म. न. लाल. गो. क. ज. द. र.

श्री जैन सत्य प्रकाश

(मासिक पत्र)

वि-ध-य-द-श-न

१ श्री चिंतामणो स्तोत्र	: आ. म. श्री. विजयपद्मसूरिजी	: २३७
२ सम्बन्धदर्शन	: आ. म. श्री. विजयपद्मसूरिजी	: २३८
३ समीक्षाभ्रमाविष्करण	: आ. म. श्री. विजयलावण्यसूरिजी	: २४२
४ अष्टांग योग	: श्रीयुत शंकरलाल डाह्याभाई कापडिया	: २५१
५ "अराअर" पर्वत परन्ती जैन गुहाओं	: श्रीयुत नाथालाल छगनलाल शाह	: २५३
६ वंदितुसूत्र	: श्रीयुत प्रो. हीरालाल रसिकदास कापडिया	: २५६
७ प्रवास-गीतिका-त्रय	: म. श्री. यतीन्द्रविजयजी	: २५६
८ उवसग्गहस्सतोत्र	: श्रीयुत साराभाई भण्डालाल नवाय	: २६४
९ दिगंबर शास्त्र कैले वने	: मु. म. श्री. दर्शनविजयजी	: २६६
१० धतिहास अने नवलकथा	: सु. म. श्री. विद्याविजयजी	: २७२
११ धनपालजुं आदर्श जवन समाचार	: सु. म. श्री. सुशीलविजयजी	: २७४
		२७६ सामे

लनाजम

स्थानिक १-८-०

अहारगाम २-०-०

छूटक अंक ०-३-०

सरनामुं अहलायाना समाचार दरैक अंग्रेज महिनानी
तेरभी तारीफ पहेशां लभी जण्णाववा.

आ अंकमां अगत्यनो सुधारो

२६८ भा पानानी आरभी लाठननो क्रेटवोक भाग क्रेटवीक नक्खोमांथी छापतां
बिडी गयो छे, ते त्यां आ प्रमाणे उमेरी देवो—'विषय रक्षुलिंग मंत्रनो'

मुद्रक : अंद्रशंकर उमाशंकर शुक्ल, प्रकाशक : श्रीमन्नाथ गोकाणदास शाह, मुद्रणस्थान :
युगधर्म मुद्रणालय सलापोस कोस रोड अमहावाह, प्रकाशनस्थान : श्री जैनधर्म
सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, जेशि गलार्हनी वाडी, धीकांठा, अमहावाह.

णमो त्थु णं भगवओ महावीरस्स

सिरि रायनयरमज्जे, संमीलिय सव्वसाहुसंमइयं ।
पत्तं मासियमेयं, भव्वाणं मग्गयं विसयं ॥ १ ॥

श्री जैन सत्य प्रकाश

पुस्तक ३

: कर्मांक ३१ :

अंक ७

विक्रम संवत् १९९४ :
भद्रा १६ अश्वि

वीर संवत् २४३४
भंगणवार

: सन १९३८
शुक्रवारी १५

॥ श्री चिंतामणि स्तोत्रम् ॥

कर्ता:-आचार्य महाराज श्री विजयपद्मसूरिजी

(गतांकथी पूर्ण)

(आर्यावृत्तम्)

नंदा भद्रा देवई, सिरिदेवी नम्मया मयणरेहा ॥
तह रेवई जयंती, कलावई सुंदरी वंदे ॥ २४ ॥
जंबूवई सुसीमा, प्पहावई धारिणी सुजिद्धाओ ॥
लक्खमणा रूपीणी, वंदे हं चिल्लणं सययं ॥ २५ ॥
तह पुप्फचूलमणिसं-मणोरमा मलयसुंदरी सुगुणा ॥
वंदे प्पहायसमप-रिसिदत्तासच्चभामाओ ॥ २६ ॥
वेणा भूया रेणा, जक्खासुजक्खदिण्णाओ ॥
पणमामि भूयदिण्णं, सग बहिणी थूलिभइस्स ॥२७॥
वरचिंतामणितुल्ले, तिथयराई प्पहाणगुणकलिप ॥
पणमंतो सिरिसंघो, संचियदुरियाइ नासेइ ॥ २७ ॥
पावइ विउला रिद्धी, मंगलगणसिद्धिलद्धिकलाणं ॥
ता णिच्चं पभणिज्जं, सोयव्वं सयलसंवेणं ॥ २९ ॥
गुणणंदणिहिंदुसमे, सिरिणेमिजिणेसजम्मकलाणे ॥
जिणवइसासणरसिप, जइणउरीरायनयरंमि ॥ ३० ॥
सिरिचिंतामणिथुत्तं, गुरुवहरसिरिणेमिभूरिसीसेणं ॥
पउमेणायरिपणं, मुनिविमलानंदपढणट्टं ॥ ३१ ॥

સમ્યક્દર્શન

લેખક—આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયપદ્મસૂરજી

(ગતાંકથી ચાલુ)

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળા જીવોના થતા ૧, ૩, ૪, ૫, ભવોના સંબંધમાં ટૂંકામાં આ પ્રમાણે સમજવું—જેમણે આગામી ભવનું આયુષ્ય બાંધ્યું નથી એવા અપદ્ધાયુષક જીવોને આ સમ્યક્ત્વ પામે તો તેઓ તે જ (છેલ્લા) ભવમાં મોક્ષે જાય છે. અને જેમણે વૈમાનિક દેવાયુ અથવા નરકાયુ બાંધ્યું છે, એવા જીવોને (આયુ બાંધ્યા પછી) ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે તો દેવભવમાં અથવા નરકભવમાં ગયા બાદ છેવટે મનુષ્યમાં આવી મોક્ષે જાય. એમ ક્ષાયિક દર્શનવાળા ભવ્ય જીવો ત્રણ (૧ નર ભવ, ૨ વૈમાનિક દેવનો અથવા નરકનો ભવ અને ૩ નર ભવ) ભવો કરે છે. તથા કેટલાએક ક્ષાયિક દર્શનવાળા ભવ્ય જીવો ચાર ભવ કરીને પણ મોક્ષે જાય છે, તે આ પ્રમાણે—ક્ષાયિક દર્શન ગુણુ પામ્યા પહેલાં જેમણે યુગલિક તિર્થંચોનું અથવા યુગલિયા મનુષ્યોનું આયુષ્ય બાંધ્યું છે એવા જીવોને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પામે તો તેઓ અનુક્રમે પહેલો નરભવ પૂર્ણ થયા બાદ બીજો યુગલિયાનો ભવ કરે. પછી ત્રીજો દેવ ભવ જ કરે. કારણ કે યુગલિયાઓ અલ્પકપાયોદયવાળા હોવાથી બીજી ત્રણ ગતિઓમાં જાય નહિ. (આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે—કપાયોની પ્રચલતાથી હલકી ગતિઓમાં ભટકવું પડે છે.) છેવટે દેવ ભવમાંથી ચવીને ચોથા ભવમાં મનુષ્ય થઈ પવિત્ર સંયમ પાલીને જ મોક્ષે જાય. તથા કેટલાએક ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળા ભવ્ય જીવો કૃષ્ણરાજ વગેરેની માફક પાંચમે ભવે પણ મોક્ષે જાય. તે પાંચે ભવોનો ક્રમ આ પ્રમાણે જાણવો—(૧) મનુષ્યભવ પૂરો કરી (૨) નરકે જાય ત્યાર બાદ (૩) મનુષ્ય થઈ (૪) દેવભવમાં જાય. (૫) છેવટે મનુષ્યભવ પામી સંયમના બક્ષે જ મુક્તિપદ પામે. એમ પૂજ્યપાદ ન્યાયાચાર્ય મહોપાધ્યાય શ્રી. યશોવિજયજી મહારાજે કર્મપ્રકૃતિની ટીકામાં ૨૫૪ (શબ્દોમાં) કહ્યું છે—તેમજ ઉપાધ્યાય શ્રી સમયસુદરગણિએ રચેલા શ્રી વિશેષ શતક નામના ગ્રંથમાં પણ આ પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર રૂપે જણાવ્યું છે:—

પ્રશ્ન—ક્ષાયિકસમ્યક્દષ્ટિ કૃષ્ણ વાસુદેવ અહીંથી નરકાયુના ઉદયે ત્રીજી નરકમાં ગયા, ત્યાં વધારેમાં વધારે સાત (૭) સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય છે—બીજી બાજુ શ્રી નેમિનાથથી માંડીને આવતી ચોવીશીના બારમા તીર્થંકર (કૃષ્ણ)નો અંતરકાલ તેથી (૭ સાગરોપમથી) વધારે થાય છે, તો આ બાબતમાં શું સમજવું ?

ઉત્તર—તમે ‘કૃષ્ણ વાસુદેવ ત્રીજો ભવે તીર્થંકર થશે’ એ આશયથી પ્રશ્ન કર્યો છે. સમજવાની જરૂર છે કે—નરકમાંથી નીકળી કૃષ્ણ વાસુદેવ નરભવ કરશે એટલે અહીં ભરતક્ષેત્રમાં શતદ્વાર નગરના જિતશત્રુ રાજના પુત્ર (મંડલિક રાજ) થશે. દીક્ષા સાધી તીર્થંકર નામ કર્મ નિકાચિત કરીને પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકે દશ સાગરોપમના આયુવાળા દેવ થશે. ત્યારબાદ અહીં નરભવ પામી બારમા ‘અમમ’ તીર્થંકર થશે. એમ શ્રી. સંઘદાસગણિ કૃત વસુદેવહિડી નામના ગ્રંથ ઉપરથી સમજી શકાય છે. જુઓ આ

રહ્યા તે સાક્ષિપાદ—“ ૧કળ્હા તદ્યાપ પુઢવીણ ઉચ્ચદ્વિત્તા, ઇહેવ ભારહે વાસે સયદુવાગે નયરે જિયસત્તુસ્સ રળ્ળો પુત્તત્તાપ ઉવવજ્જિઝુળ પત્તમંડલિયભાવો પવ્વજ્જં પઢિઘજ્જિય તિથ્થયરનામકમ્મં સમજ્જણિત્તા વંભલોપ કપ્પે દસ-સાગરોવમાઠ (દેવો) હોઠુળ તઓ ચુઓ બારસમો અમમો નામ અરિહા મવિસ્સઈ । ” અને રત્નસંચયમાં પણ તેમજ કહ્યું છે.

(૩) ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ—પહેલાં કહેલી સાતે પ્રકૃતિઓમાં બ્યારે ૬ પ્રકૃતિઓનો દ્રક્ત પ્રદેશોદય અને સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો રસોદય ચાલતો હોય તે પ્રસંગે જે શ્રદ્ધાગુણ પ્રકટ થાય, તે રક્ષાયોપશમિક સમ્યક્દર્શન કહેવાય. આવા પ્રકારનું સમ્યક્દર્શન આખા ભવચક્રમાં અસંખ્યાતીવાર પમાય છે. અને એક ભવમાં ઘણી હબર (ઘણું કરીને ૯૦૦૦) વાર પામી શકાય છે. આ દર્શનગુણ ઓછામાંઓછા અંતર્મુહર્ત્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે ૬૬ સાગરોપમથી પણ અધિક વખત સુધી ટકે છે. તથા ચોથાથી સાતમા સુધીના ચાર ગુણસ્થાનકોમાં જ આ ક્ષાયોપશમિક દર્શન હોય છે, પરંતુ આગળના ગુણસ્થાનકોમાં નથી હોતું. ત્યાં તો ક્ષાયિક અથવા ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ જ હોય. ક્ષાયોપશમિક દર્શનવાળા જીવો જે સારા પરિણામની ધારામાં આગળ આગળ વધતા જ નય, તો કેટલાએક જીવો ક્ષાયિક દર્શનને પણ પામે છે. આ અપેક્ષાએ આ દર્શનગુણ વૃદ્ધિવાળો કહેવાય છે. અને એ જ જીવો જે ખરાય પરિણામની ધારામાં આગળ આગળ વધતા નય, તો મિથ્યાત્વને પામે છે, માટે જ આ ગુણ પ્રતિપાતિ પણ કહી શકાય છે.

(૪) સાર્વાદન સમ્યક્ત્વ—ઔપશમિક સમ્યક્ત્વથી જ પડતા જીવોને મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે ગયા પહેલાં ઓછામાંઓછો ૧ સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે ૬ આવલિકા સુધી જે શ્રદ્ધાન (આસ્થા) ગુણ હોય તે પડતો શ્રદ્ધા ગુણ સાર્વાદન સમ્યક્ત્વ કહેવાય, એટલે—અનંતાનુબંધિ કપાયના ઉદયવાળા ઔપશમિક સમ્યક્દર્શિ જીવને મિથ્યાત્વનો ઉદય થયા પહેલાં જે શ્રદ્ધા ગુણ હોય તે સાર્વાદન સમ્યક્ત્વ કહેવાય. આવા સમ્યક્ત્વને શાસ્ત્રકાર ભગવતે પ્રતિપાતિ દર્શન કહ્યું છે અને તે વ્યાજબી છે, કારણકે ઔપશમિકથી પડતા જીવોને આ સમ્યક્ત્વ હોય છે, તથા બીજા સાર્વાદન ગુણસ્થાન કે જ આ સમ્યક્ત્વ હોય છે. તે જન્યથી, ૧ સમય સુધી, ઉત્કૃષ્ટથી ૬ આવલિકા સુધી ટકે છે. આવું સમ્યક્ત્વ આવા ભવચક્રમાં પાંચ વાર જ અને એક ભવમાં એ વાર પામી શકાય છે.

(૫) વેદક સમ્યક્ત્વ—શાસ્ત્રકારે આસમ્યક્ત્વને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વના ભેદ તરીકે ગણ્યું છે. અને તે વ્યાજબી છે, કારણકે વધતા શુભ પરિણામવાલા ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્દર્શિ જીવોને અનુક્રમે અનંતા વગેરે ૬ પ્રકૃતિઓ ખપાવીને છેવટે સમ્ય-

૧. અહીં રીપણીમાં જણાવ્યું છે કે—“ વિચારાન્તર એમ પણ છે કે—કૃષ્ણનું ત્રીજ નરકમાં જન્ય ત્રણ સાગરોપમનું આયુ છે, અને શ્રદ્ધા દેવલોકમાં સાત સાગરોપમના આયુવાળા દેવ થશે માટે અમમ તીર્થકર સમયે બલભદ્ર સિદ્ધ થશે—એમ સ્તંભવે છે.

૨. આ બીના જણીને એમ નિશ્ચય કરવો કે—ક્ષાયોપશમિકમાં ૬ નો પ્રદેશોદય અને સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો રસોદય હોય, પરંતુ ઔપશમિક દર્શનમાં તો સાતેમાંની કોઇ પણ પ્રકૃતિનો બંને રીતે પણ ઉદય ન જ હોય. એમ એ એ દર્શનમાં ભેદ છે.

[૨૪૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૩

કત્વ મોહનીયને અપાવતાં છેલ્લા સમય એટલે ક્ષાગોપશમિકના છેલ્લા સમયે જે શ્રદ્ધા હોય તે વેદક સમ્યકત્વ કહેવાય. આ સમ્યકત્વનો વખત ન્ધન્યથી અને ઉદ્ભૂટથી એમ બંને રીતે એક સમય જ જાણવો. આતું સમ્યકત્વ—એક વાર જ પામી શકાય. ચોથાથી માંડીને સાતમા સુધીના ચારે ગુણસ્થાનકોમાં આ સમ્યકત્વ હોઈ શકે છે. આ દર્શનને વૃદ્ધિવાળું કહ્યું છે તે વ્યાજબી છે, કારણકે એક સમય વીત્યા બાદ તરત જ શુભ પરિણામે વધતા વેદક દર્શનવાળા જીવો ક્ષાયિક દર્શનને પામે જ છે. વેદક દર્શનવાળા જીવો નીચે મિથ્યોત્ત્વે જાય જ નહિ. !

પૂજ્યપાદ શ્રી તીર્થંકર દેવે જુદી જુદી વિવક્ષાના પ્રકારો જાણાવવા માટે જીવોના ભેદોની માફક સમ્યગ્દર્શન ગુણના પણ એકથી માંડીને પાંચ ભેદો કહ્યા છે. તેમાં પાંચ ભેદોનું સ્વરૂપ કહ્યું. બાકીના—૧, ૨, ૩, ૪ ભેદોનું અનુક્રમે આ પ્રમાણે સ્વરૂપ જાણવું.

પૂજ્ય શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહેલાં તત્ત્વોની ઉપર જે વિશ્વાસ રાખવો તે તત્ત્વશ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ ભેદની અપેક્ષાએ સમ્યકત્વ એક પ્રકારનું કહી શકાય.

સમ્યકત્વના બે ભેદો—ત્રણ રીતે થઈ શકે છે :-

- ૧-(૧) નૈસર્ગિક (સ્વાભાવિક) સમ્યકત્વ અને. (૨) અધિગમ (ઔપદેશિક) સમ્યકત્વ.
- ૨-(૧) નૈશ્ચયિક સમ્યકત્વ અને (૨) વ્યાવહારિક સમ્યકત્વ.
- ૩-(૧) દ્રવ્ય સમ્યકત્વ અને (૨) ભાવ સમ્યકત્વ.

આ કહેલા છએ પ્રકારોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે જાણવું :-

૧. નૈસર્ગિક સમ્યકત્વ પૂજ્યશ્રી ગુરૂ મહારાજ વગેરેના ઉપદેશાદિ સાંભળ્યા વિના પણ, સ્વભાવે અનન્તાનુબંધિ આદિના ક્ષયોપશમ વગેરે થવાથી જે શ્રદ્ધા ગુણ પ્રકટે તે સ્વાભાવિક દર્શન અથવા નૈસર્ગિક સમ્યકત્વ કહેવાય. ૩

૨. અધિગમ સમ્યકત્વ—જેનું સ્વરૂપ નૈસર્ગિક સમ્યકત્વથી ઉત્પન્ન છે—એટલે ગુરૂ મહારાજ વગેરેના ઉપદેશનું સાંભળવું વગેરે સાધનોદ્વારા જે સમ્યકત્વ થાય તે અધિગમ સમ્યકત્વ કહેવાય. આ સમ્યકત્વનું ખીજું નામ ઔપદેશિક સમ્યકત્વ જાણવું. આ બાબત જુઓ શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્રનું વચન—|| “તન્નિસર્ગાદધિગમાદ્વા” ||

૧. વ્યવહાર સમ્યકત્વ—દેવપૂજન, તીર્થયાત્રા વગેરે વ્યવહાર પ્રવૃત્તિરૂપ, સમ્યગ્દર્શનને પ્રકટાવનારાં સાધનોની જે સેવના કરવી, તે વ્યવહાર સમ્યકત્વ કહેવાય. આ જ અર્થને ટુંકામાં એમ કહી શકાય કે આત્માના જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણમય શુદ્ધ પરિણામથી જે પ્રકટ થાય તે વ્યાવહારિક સમ્યકત્વ કહેવાય.

૨. નૈશ્ચયિક સમ્યકત્વ—આત્માનો જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણમય જે શુદ્ધ પરિણામ તેનું નામ નૈશ્ચયિક સમ્યકત્વ કહેવાય.

૧. દ્રવ્ય સમ્યકત્વ—પરમાર્થને નહિ જાણનારા ભવ્ય જીવની—“દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માએ જે ખીના કહી તે સત્ય છે,” આવી શ્રદ્ધા તે દ્રવ્ય સમ્યકત્વ

૩. આ બાબતની દ્રષ્ટાંત સહિત વિચારણા—જાણવા માટે જુઓ—

દ્રવ્યલોકપ્રકાશ સર્ગ ત્રીજાના ૬૬૦થી ૬૬૪ સુધીના શ્લોકો.

કહેવાય. આ દ્રવ્ય સમ્યક્ત્વની ખીજી રીતે એમ પણ વ્યાખ્યા સમજવી કે—દ્રવ્ય એટલે જે સમ્યક્ત્વ મોહનીયના પુદ્ગલો છે, તેઓનો જ રસોદય ચાલુ છતાં જે શ્રદ્ધા હોય તે દ્રવ્ય સમ્યક્ત્વ કહેવાય. આવા અર્થ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં જ ઘટે છે માટે એ પૌદ્ગલિક હોવાથી દ્રવ્ય સમ્યક્ત્વ કહેવાય.

૨. ભાવસમ્યક્ત્વ—જીવાદિ નવે તત્ત્વોને^૪ જાણવા પૂર્વક શ્રી વીતરાગ પ્રભુનાં વચનોની શ્રદ્ધા રાખવી તે ભાવ સમ્યક્ત્વ કહેવાય. અથવા દ્રવ્ય સમ્યક્ત્વથી ઉદ્ધુ^૫ જે સમ્યક્ત્વ તે ભાવસમ્યક્ત્વ કહેવાય. એટલે જેમાં દર્શન સપ્તકનો^૫ પ્રદેશોદય તેમ જ રસોદય પણ ન જ હોય તે ભાવ સમ્યક્ત્વ કહેવાય. આવા પ્રકારનું સ્વરૂપ તે એ સમ્યક્ત્વ (ક્ષાયિક અને ઔપશમિક)નું જ હોય છે, જેથી ભાવ પરિણુતિ રૂપ અપૌદ્ગલિક એવા ક્ષાયિક અને ઔપશમિક દર્શનને ભાવ સમ્યક્ત્વ તરીકે ગણ્યું છે.

ત્રણ ભેદનું એ રીતે સ્વરૂપ

૧—(૧) કારક સમ્યક્ત્વ—શ્રીતીર્થકર દેવે કહેલી—“ દેવ પૂજા, યાત્રા, શાસન પ્રભાવના વગેરે સમ્યક્ત્વની કરણી કરવી તે કારક સમ્યક્ત્વ કહેવાય. (૨) રોચક સમ્યક્ત્વ—પ્રબલ મોહનીય કર્મના ઉદય વગેરે કારણોને લઇને—કહાય ક્રિયા ન કરે, પણ તેવા પ્રકારનો જીવ શ્રી વીતરાગ દેવે કહેલાં તત્ત્વોની ઉપર જે પ્રેમભાવ રાખે, તેનું નામ રોચક સમ્યક્ત્વ કહેવાય. (૩) દીપક સમ્યક્ત્વ—પોતે શ્રદ્ધા વિનાનો હોય, છતાં સામા જીવને સમજાવવામાં હોંશિયાર હોવાથી જે સમ્યક્ત્વ પમાડે, તે દીપક સમ્યક્ત્વ કહેવાય. આ સમ્યક્ત્વ જેમ કેટલાએક ભવ્ય જીવોને હોય છે, તેમ અભવ્ય જીવોને પણ હોય છે. (જુઓ પાનું ૨૪૨)

૪. સંખ્યાની અપેક્ષાએ સ્યાદ્વાદમતાવકાષિ ભવ્ય જીવો—શ્રી ભગવતી વગેરે સૂત્રોની સાક્ષિએ પ્રમાણસિદ્ધ નવ તત્ત્વો માને છે. જે કે શ્રીયોગશાસ્ત્રની ટીકા અને સમયસાર પ્રકરણ વગેરે અનેક શાસ્ત્રોમાં સાત તત્ત્વો કહેલ છે. તે પછી તે ખીના શંકાને ઉપભવે જ નહિ, કારણ કે પુણ્ય તત્ત્વને શુભાશ્રવ તરીકે અને પાપ તત્ત્વને અશુભાશ્રવ તરીકે ગણીને આશ્રવ તત્ત્વમાં પુણ્ય પાપ તત્ત્વનો સમાવેશ કરીને સાત તત્ત્વો કહ્યાં છે. એમ એક ખીજામાં સમાવેશ કરવાથી તે પાંચ અને એ તત્ત્વો પણ કહેવાય છે. પરંતુ યથાર્થિત ભાવે (ખરી રીતે) તત્ત્વો નવ જ છે. તેમાં અપૂર્વ યુક્તિ આ પ્રમાણે નજીવી—નવ (૯) એ અભેદ સંખ્યા છે. અભેદ સંખ્યાનું લક્ષણ એ કે—જે (સંખ્યા)ને કોઈ પણ સંખ્યાએ ગુણ્યા પછી સરવાળો તે (ગુણ્ય સંખ્યા)ના જેટલો જ થાય, તે અભેદ સંખ્યા કહેવાય. દાખલા તરીકે ૯ સંખ્યાને ૪ આ સંખ્યા એ ગુણવાથી ૩૬ (ગુણાકારમાં) આવે, હવે આ ખો (૩ અને ૬)નો સરવાળો કરવાથી ૯ અંક આવે અને ગુણ્ય સંખ્યા પણ તેટલી જ છે. એમ—૯ અંકને કોઈ પણ સંખ્યાએ ગુણ્યા પછી ગુણાકારના અંકો (આંકડાં)નો સરવાળો ગુણ્ય (૯) સંખ્યા જેટલો જ થશે, માટે ૯ અંકને અભેદ સંખ્યા તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. ૯ સિવાયની સાત (૭) વગેરે અંકોને કોઈપણ સંખ્યાએ ગુણ્યા પછી ગુણાકારના અંકોનો સરવાળો જેટલો થાય તેટલો જ ગુણ્ય સંખ્યા થતી નથી. જુઓ ૮×૭=૫૬, ૫×૬=૩૦ વગેરે.

૫. અનંતાનુબંધિ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર પ્રકૃતિઓ અને ત્રણ દર્શન મોહનીયની ૧—સમ્યક્ત્વ મોહનીય, ૨ મિત્ર મોહનીય, ૩—મિથ્યાત્વ મોહનીય એમ સાત પ્રકૃતિઓનું દર્શનસપ્તક કહેવાય.

સમીક્ષામ્રમાવિષ્કરણ

[યાને દિગમ્બરમતાનુયાયી અજિતકુમાર શાસ્ત્રીએ 'શ્વેતામ્બરમતસમીક્ષા'માં આલેખેલ પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર]

લેખક—આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયલાવણ્યસૂરિજી
(ક્રમાંક ૨૯થી ચાલુ)

સાધુ ક્યા કમી માંસભક્ષણ મી કરે ?

શ્વેતામ્બર આગમો માંસભક્ષણની પુષ્ટિના પંથે પ્રયાણ કરનાર છે એમ પુરવાર કરવા કટીવદ્ધ બનેલ આશામ્બર લેખકે અવલમ્બેલ પાઠાવલીમાંનો પ્રથમ પાઠ—

“વાસાવાસં પજ્જોસવિયાણં નો કપ્પહ્ નિગ્ગંથાણં વા નિગ્ગંથીણં વા હટ્ઠાણં આરુગ્ગાણં બલિયસરીરાણં ઇમાઓ નવ રસવિગ્ગહો અભિક્ખણં અભિક્ખણં આહારિત્તપ્પ । તંજહા-સીરં દહિં નવળીયં સપ્પિ તિલ્લં ગુહં મહું મજ્જં મંસં ॥”

[વર્ષાવાસં પર્યુષિતાનાં ન કલ્પતે નિર્ઘ્નથાનાં વા નિર્ઘ્નથીનાં વા હૃષ્ટાનામારોગ્યાણાં બલવચ્છરીરાણામિમા નવ રસવિક્કતયોઽભિક્ષણમભિક્ષણમાહારયિતુમ્, તથથા—૧ ક્ષીરં ૨ દધિ ૩ નવળીતં ૪ સપ્પિઃ ૫ તૈલં ૬ ગુહઃ ૭ મધુ ૮ મઘં ૯ માંસમ્ ।]

આ પાઠ ચતુર્દશપૂર્વવિત્ શ્રુતકેવલી ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજે પૂર્વાર્ણવમાંથી ઉદ્ધરેલ શ્રીદશાશ્રુતસ્કંધના આઠમા અધ્યયનનો છે. આ આઠમું અધ્યયન પટ્ટલે પરમપાવન સકલશાસ્ત્રશિરોમણિ કલ્પતરુકલ્પ શ્રીકલ્પસૂત્ર !

ઉપર્યુક્ત પાઠનો સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ:—

યૌવનવનમાં વિચરતા, રોગમુક્ત અને બલિષ્ઠ દેહને ધારણ કરતા એવા ચોમાસું રહેલ સાધુ સાધ્વોને નવ રસવિગ્ગહો વારંવાર ધાવી કલ્પે નહિ. આ નવ રસવિગ્ગહોનાં નામ-દુધ, દહિં, માખણ, ઘી, તેલ, ગોલ, મધ, મદિરા અને માંસ । આ પાઠ વિગ્ગહોનો નિષેધ કરે છે, અતએવ વાક્યા-

(૨૪૧મા પાનાનું અનુસંધાન)

૨—(૧) ઔપશમિક સમ્યકત્વ, (૨) ક્ષાયોપશમિક સમ્યકત્વ, (૩) ક્ષાયિક સમ્યકત્વ એમ ત્રણ સમ્યકત્વ ત્રણ પ્રકારે કહ્યું છે. આ ત્રણે ભેદોની અર્થ વિચારણા વિસ્તારથી પહેલાં જણાવી છે.

ચાર ભેદો—ઉપર જણાવેલા ત્રણ ભેદોમાં જે સારવાદન સમ્યકત્વ ઉમેરીએ તો સમ્યકત્વના ચાર ભેદો થઈ શકે છે. (ચારેનું સ્વરૂપ પહેલાં કહ્યું છે.)

પાંચ ભેદો—ઉપર કહેલા ચાર ભેદોમાં વેદક સમ્યકત્વ ઉમેરીએ તો સમ્યકત્વના પાંચ ભેદો થઈ શકે છે. (અપૂર્ણ)

र्थपर्यवसायक 'नो कप्पइ' शब्दो मुकेला छे. आ निषेधसूत्रने मांसभक्षण-विधायक विधिसूत्र तरीके वर्णववुं ते खरेखर तेजोराशिने तमोराशि कहेवा जेवुं छे ।

लेखकनी दलिल

आ उपर्युक्त कल्पसूत्रनो पाठ, कोई पण व्यक्ति, कदाचित् पण, आ नव रसविगइओ न खाय एम सर्वथा निषेधतो नथी. किंतु निमित्तविशेषो बतावीने निषेधे छे. माटे आ उपर्युक्त प्रसंगमां नव रसविगइओ न वापरवी अर्थात् आथी अतिरिक्त प्रसंगमां वापरवी एम अर्थापत्तिथी मांसभक्षणविधायक विधिसूत्र तरीके केम न मानी शकाय ?

दलिलनी पोकलता

अर्थापत्तिथी अर्थान्तरनो आक्षेप करनार मानवीने अर्थापत्तिनी अन्य-थानुपपद्यमानत्वरूप जन्मभूमिनुं निरीक्षण करवानी जरूर छे.

यथा—'पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते' अत्र रात्रिभोजनं विना पीन-त्वमनुपपद्यमानं सत् रात्रिभोजनमाक्षिपति ।

कोई वक्ताना वदनारविदमांथी वचनाबली निकळी के लष्ट पुष्ट बनेल देवदत्त दिवसे खातो नथी, आ सांभळी निकटवर्ती श्रोता विचारे छे के आहार सिवाय लष्ट पुष्टपणुं होई शकतुं नथी. अने दिवसे खावानी ना पाडे छे. माटे आ वाक्य एम जणावे छे के—देवदत्त रात्रे खाय छे । प्रस्तुतमां अन्यथानुपपद्यमानत्व नथी [बीजी रीते पाठनुं संगत न थवुं तेम नथी,] अर्थात्—प्रस्तुत पाठनो प्रत्येक ध्वनि हेतुता गर्भित छे जे अमो आगळ वांचकवर्गनी आगळ मुकीशुं । अन्यथानुपपद्यमानत्व सिवाय पण जो अर्थापत्ति इष्ट करी लेवामां आवे तो पोताना ज दिगम्बर ग्रन्थोमां अनेक वुंचवणना जाळाओमां वुंचावुं पडशे, जेमके—श्रावकने आश्रीने स्थूलप्राणाति-पातविरमण ज्यां दिगम्बर ग्रन्थमां बतावेल होय त्यां सूक्ष्म जीवोने मारवा एम, अर्थापत्तिथी ते शास्त्रने हिंसाविधायक मानवुं पडशे ।

प्रस्तुत पाठ विगइओने शा माटे निषेधे छे ?

मुनिवरो माधुकरीवृत्तिथी आहार लेनार होय छे. अतएव गृहस्थने त्यां कुदरते जे जे आहार मळे ते लावीने वापरवी जोईए आम छतां विगइओने शा माटे बाद करी ? आ विगइओ चित्तनी विकृति करी दुर्गतिमां दोरी जाय छे. जुओ महापुरुषनां वचनामृतो—

विगइं विगइं भीओ विगइगयं जो य भुंजए साह ।

विगइं विगइसहावा विगइं विगइं बला नेह ॥ १ ॥”

[विकृति विकृतेर्भातो विकृतिगतं यश्च भुङ्क्ते साधुः ।

विकृतिर्विकृतिस्वभावा विकृतिर्विगतिं बलान्नयति ॥ १ ॥]

अर्थ—दुर्गतिना भीरु कोई पण साधु जो दुध वगरे विगईओने अथवा खीर वगरे विकृतिगत वस्तुने वापरे तो ते विगईओ तेने बलात्कारे दुर्गतिमां दोरी जाय छे. कारण? आ विगईओ छे ते चित्तनी विकृतिने करवाना स्वभाववाली छे।

प्रस्तुतमां अनुपयोगी विगईओनां नाम शा माटे ?

मध, माखण, मांस अने मदिरा तो मुनिजनने दीक्षादिनथी त्याज्य ज होय छे. फक्त दुध, दहिं, घी, गोळ अने तेल कल्प्य छे, तेनो ज उपर्युक्त व्यक्तितने निषेध करवो उचित हतो, आम नहि करतां मध, माखण, मांस अने मदिरानां पण नामो शा माटे गणाव्यां ?

यद्यपि मुनिराजने अंगे दुध, दहिं, घी, गोळ अने तेल ज निषेधवानी आवश्यकता छे, छतां पण आ कल्प्य विगईओ जेम विकृतिने करनारी छे तेम मध, माखण, मांस अने मदिरा रूप अकल्प्य विगईओ पण विकृति करनार होवाथी विकृतिभावनी साम्यताने लईने विगईना दंडक पाठने अखंडित राखवा दुध, दहिं वगरे कल्प्य विगईओनी साथे महाविगई जे मध, माखण, मांस अने मदिरा तेनां पण नामो गणाव्यां छे। प्रस्तुतमां उपयोग न होय छतां पण दण्डक पाठने अखंडित राखवा नामो गणाव्यामां आवे छे. आ ज कल्पसूत्रमां परमात्मा महावीर देवनुं समितिगर्भित वर्णन करतां नीचे प्रमाणे जणावे छे—

“ ईरियासमिष भासासमिष एसणासमिष आयाणभंडमत्तनिकखेवणा-समिष उच्चारपासवणखेलसिघाणजल्लपारिद्वावणियासमिष । ”

आ पांच समितिमांनी अन्त्य वे समितिने माटे टीकाकार महाराज नीचे प्रमाणे जणावे छे—

“ एतच्च अन्त्यसमितिद्वयं भगवतो भाण्डसिघानाद्यसंभवेऽपि नाम-खण्डनार्थमित्थमुक्तम् । ”

अर्थ—जो के परमात्माने भाजन तथा नासिका मेल वगरेनो संभव नथी छतां पण समितिना दण्डक पाठने अखंडित राखवा माटे छेली वे समितिनां नाम गणाव्यां छे।

सारांश ए छे के—मध, माखण, मांस अने मदिरा तो दीक्षादिनथी त्याज्य ज छे, अने विकृतिभावनी साम्यताने लईने विकृतिनो दंडक पाठ अखंडित राखवा पुरता मध, माखण, मांस अने मदिरानां नाम आपेल होवाथी उपर्युक्त पाठनो फलितार्थ एवो थशे के मांस, मदिरादिकना त्यागी उपर्युक्त मुनिने वारंवार दुध, दहिं, घी, गोळ अने तेल खावां कल्पे नहि, परंतु उपर्युक्त मुनिने वारंवार नव विगईओ खावी कल्पे नहि एवो अर्थ न करवो।

अमे करेला अर्थने पुष्टि आपतो चतुर्दशपूर्ववित् श्रुतकेवली भगवान् शयम्भवसूरि महाराजे रचेल दशवैकालिकसूत्रनो चूलिकानो पाठ जुओः-

“ अमज्जमांसासि अमच्छरीय अभिक्खणं निव्विगइं गया अ ।

अभिक्खणं काउस्सग्गकारी, सज्झायजोगे पययो हविज्जा ॥ ७ ॥ ”

अर्थ—मांस अने मदिराना त्यागी, परसंपत्तिमां द्वेषरहित, वारंवार विगइनो त्याग करनार, अर्थात्—पुष्टालंबने कदाचित् वापरनार पुनः पुनः कायोत्सर्ग करनार मुनि स्वाध्याय योगमां उद्यमवन्त रहे । अनुक्तसमुच्चायक चकार मानवाथी मध अने माखणना त्यागी, एवो अर्थ पण जोडी शकाय ।

आ पाठमां विगइ अने काउस्सग्गमां वारंवार अर्थने जणावनार ‘अभिक्खणं’ शब्दनी योजना करी छे. परंतु मांस मदिरामां नहि. अत एव अमो जे अर्थ करी आव्या छीए तेने आ पाठ पूरेपूरो टेको आपे छे ।

सकलमुनिवरोने विगइओनो निषेध केम नहि ?

विगइओ विकृति करी दुर्गतिमां लई जनार छे तो पछी सकल मुनिवर्गने तेनो निषेध करवो जोइए, आम नहि करता यौवनवनमां विचरता, रोगमुक्त, बलिष्ठ देहवाळाने ज माटे केम कर्यो? शुं अन्य मुनिवरोने उपर्युक्त दोषथी बचाववा नथी ?

आ कल्पसूत्रनो पाठ विगइ निमित्ते थती जे चित्तनी विकृति अने तेने लइने थती जे दुर्गति तेनाथी बचाववा माटे छे. आ विकृतिनी संभावना प्रायः उपर्युक्तमां छे, कारण के जे माणस जुवान छे, नीरोगकाय छे अने षली बलिष्ठ छे, तेवो माणस वारंवार जो विगइओ खाय तो चित्तनी विकृति थाय ए स्वाभाविक छे, अने दुर्बल, वृद्ध, ग्लान अने तपस्वी वगैरेने विगइओ वापरवामां प्रायः विकृतिनो संभव नथी, एटलुंज नहि परंतु धर्मसाधन शरीरने टकावी राखवा सहायक बने छे, कारण के ज्यां मूळ शरीरमां ज चुटि छे त्यां विगइ मात्रथी विकृति होई शके नहि । सारांश ए छे के ज्यां विकृतिनी संभावना होय त्यांनो निषेध उचित गणाय पण सर्वत्र नहि ।

पाठोक्त व्यक्तिने सर्वथा निषेध केम नहि ?

यौवनवनमां विचरता रोगमुक्त बलिष्ठदेहवाळा मुनिने विगइ भक्षणमां विकृतिनी संभावना छे, तो सर्वथा निषेध करवो जोईए. आम नहि करतां, वारंवार खावी न कल्पे एम शा माटे निषेध कर्यो ?

उपर्युक्त मुनिए कदाचित् कारणे कोईवार विगइ वापरी होय तो ते चित्तनी विकृति करी दुर्गतिना साधनभूत प्रायः बनती नथी, परंतु वारंवार खायवामां आ स्थिति बने छे, माटे सर्वथा निषेध नही करता वारंवारने माटे निषेध करेल छे ।

पाठोक्त व्यक्तिने सर्वदा निषेध केम नहि ?

उपर्युक्त कल्पसूत्रना पाठमां वर्णवेल व्यक्तिओने वारंवार विगइओ वापरवामां जो विकृतिनी संभावना छे तो सर्वदाने माटे निषेध करवो उचित हतो, आम छतां चोमासाने माटे ज केम निषेध कर्यो ?

आ प्रस्तुत पाठवाळा कल्पसूत्रना एक विभागमां चोमासु रहेल साधु साध्वीने उद्देशीने अनेक विषयो प्रतिपादन कर्यो छे. आ चतुर्मास प्रतिबद्ध विभागमां प्रस्तुत पाठ होवाथी चोमासु बतावेल छे । अथवा चोमासा सिवायना कालमां विहारादिकना परिश्रमने लईने वारंवार वपराती विगइओ पण विकृति कर्यो सिवाय सारी रीते पची जाय, परंतु चोमासाना कालमां विहारादिकना परिश्रमना अभावे विकृतिनी संभव छे, माटे शेष कालमां नहि निषेधतां चोमासामां निषेधेल छे ।

प्रस्तुत पाठनी प्रकारान्तर योजना

महापुरुषनां गम्भीर वचनो अनेक व्याख्यागर्भित होय ए स्वाभाविक छे, अत एव टीकाकार महाराज छेदसूत्रने सामे राखी नीचे प्रमाणे निषेध प्रतिपादन करे छे—

“यद्यपि मधुमद्यमांसनवनीतवर्जनं यावज्जीवमस्त्येव तथाप्यत्यन्तापवाद-दशायां बाह्यपरिभोगार्थं कदाचिद् ग्रहणेऽपि चतुर्मास्यां सर्वथा निषेधः ।”

सामान्य अर्थ—जो के मुनिजनोने मध, माखण, मांस अने मदिरानुं वर्जन यावज्जीवने माटे होय छे, छतां पण अत्यन्त अपवाद दशामां कदाचित् बाह्य उपयोगने अर्थ ग्रहण कराय तो पण चोमासामां तो तेनो सर्वथा निषेध ज समजवो ।

टीकाकार महर्षिना आशयने नहि समजनार आशाम्बर लेखके करेल आक्षेप—

“टीकाकारने महर्षिसाके आक्षेपसे वचनके अभिप्रायसे शरीरके बाहरी उपयोगके लिये मांस सेवन बतलाया सो कुछ समझमें नहि आया, क्यों कि मांस कोई तेल नहीं जिसकी चमड़े पर मालिश हो और न वह मलहमका ही काम देता है ।”

लेखकनो आ आक्षेप तेनी स्थूल दृष्टिने सुवारक हो ।

टीकाकार महर्षिना वचन पर विशेष प्रकाश

अमो प्रथम प्रकारमां जणावी गया हता के विगइओनो दण्डक पाठ अखण्डित राखवा माटे मध, माखण, मांस अने मदिरानां नामो गणाव्यां छे, प्रस्तुतमां तेनो उपयोग नथी । टीकाकार महाराज आ प्रकारने नहि अडकता प्रकारान्तर ले छे, तेमां एम जणाववा मांगे छे के मध, माखण, मांस अने मदिरानो पाठ प्रस्तुतमां पण उपयोगी छे. शो उपयोग छे ?

छेदसूत्रथी प्राप्त जे मांसनो बाह्य उपयोग तेनो निषेध. अर्थात्-चोमासा सिवायना काळमां अत्यन्त अपवाद दशाए बाह्य परिभोगोने अर्थ कदाचिद् मांसादि उपयोगमां लेवातां होय तो पण चोमासामां तो तेनो सर्वथा निषेध समजवो। टीकाकार महाराजनुं आ व्याख्यान पण मांसादिकनो निषेध ज करे छे, विधि तो कोई बतावतुं नथी।

आ व्याख्यान पक्षमां 'वारंवार' अर्थ अने 'हृद्गाण' वगैरे विशेषणो दुध, दंहि, घी, गोळ अने तेलने आश्रीने समजवां. अने मध, माखण, मांस अने मदिराने आश्रीने केवल निषेध समजवो. त्यारे अर्थ एवो थशे के—

१ यौवनवनमां विचरता रोगनिर्मुक्त बलिष्ठ देहवाळा चोमासु रहेल साधु साध्वीने वारंवार दुध, दंहि, घी, गोळ अने तेल कल्पे नहि।

२ चोमासु रहेला साधु साध्वीने बाह्य परिभोगने अर्थ पण मध, माखण, मांस अने मदिरा कल्पे नहि।

टीकाकारनी वचनसरितामां तरती बे तरिनुं निरीक्षण

१ मांसना बाह्य उपयोगने माटे अपवाद होई शके छे।

२ मांस बहारना उपयोगमां आवी शके छे।

आ बे बाबतोनो आशाम्बर लेखक इन्कार करे छे, ज्यारे अमो एने मानीए छीए।

प्रथम बाबतमां जणाववानुं जे अपवाद सिवायनो उत्सर्ग अने उत्सर्ग सिवायनो अपवाद होई शकतो नथी.

“यावन्ति उत्सर्गपदानि तावन्त्येव अपवादपदानि, यावन्ति अपवादपदानि तावन्त्येव उत्सर्गपदानि.”

जेटलां उत्सर्गनां स्थान तेटलां ज अपवादनां स्थान छे, अने जेटलां अपवादनां स्थान तेटलां ज उत्सर्गनां स्थान छे.

‘उत्सर्गपवादौ देहच्छायावन्मिथः संबलितौ’

शरीर अने पडछायाती जेम उत्सर्ग अने अपवाद परस्पर गाढ संबन्ध धरावनारा छे. विशेषता ए छे के उत्सर्ग धोरी राजमार्ग छे त्यारे अपवाद कादाचित्क छींड़ी छे. कोई विकट प्रसंगे आ छींड़ी राजमार्ग करतां पण विशेष लाभदायक निवडे छे.

ए बात तो निर्विवाद छे के जगद्वत्सल परमात्मा महावीरदेवना शासननी वैजयन्ती हजारो वर्ष सुधी विजयवन्त रहेवानी छे. आ दीर्घकालनी विस्तीर्ण भूमिकामां केई केई जातनी विकट परिस्थितिओ उपस्थित थाय ए स्वाभाविक छे. आ विकट परिस्थितिमां पण संयम गुणनी यतना राखवी ए मुनिवरोनुं अविस्मरणीय लक्ष्य छे. कालादिकना अप्रतिघ तरंगोनुं आंदोलन संसारना स्थिरतर भावोने पण अवनवा स्वरूपमां नचावे छे. कदाच एवी पण कोई ग्रथिल परिस्थिति केम न उपस्थित थाय के जेमां

કોઈ વ્યક્તિ વિશેષને ઉત્સર્ગમાર્ગથી સંયમગુણ અવાધિત ન રહી શકતો હોય અને આપવાદિક માર્ગથી રહી શકતો હોય? આવા વિકટ પ્રસંગમાં સંયમગુણને લક્ષ્યમાં રાખીને આપવાદિક માર્ગ આચરે તો સંયમગુણના નિર્વાહ સાથે આરાધકતા જ છે, કારણ કે ભાવની નિર્મલતા અને સંયમગુણની અવાધ્યતા એ તેનું અવન્ધ્ય લક્ષ્ય છે. આરાધકતા અને વિરાધકતાની મુદ્રા ભાવનાને આધીન છે. આ વાત દિગમ્બર શાસ્ત્રોમાં વર્ણિત શિવકુમારાદિના દૃષ્ટાન્તથી પણ સમજી શકાય તેવી છે.

પ્રસ્તુતમાં આશામ્બર લેખકને પુછવામાં આવે છે તમારા દિગમ્બર શાસ્ત્રમાં માંસ-ત્યાગનો ઉત્સર્ગ માર્ગ ‘રાજમાર્ગ’ છે યા નહિ? જો છે તો તેનો અપવાદ જરૂર માનવો જોઈએ. કારણ? અપવાદ વિનાનો ઉત્સર્ગ હોઈ શકતો નથી. આ વાતનો ઈન્કાર આશામ્બર લેખક કરી શકે તેમ નથી, કારણ? દિગમ્બર ગ્રન્થકારોએ આ વાતને વિના સંકોચે સ્વીકારી છે, જુઓ દિગમ્બર ગ્રન્થ પ્રવચનસારવૃત્તિ—

“તન્ન શ્રેયાન્ અપવાદનિરપેક્ષ ઉત્સર્ગ ઇતિ પરસ્પરં સાપેક્ષોત્સર્ગાપવાદ-રૂપત્વાત્ સ્યાદ્વાદસ્ય ।”

ભાવાર્થ—અપવાદ સિવાયનો ઉત્સર્ગ કલ્યાણકારી નથી, કારણ કે પરસ્પર અપેક્ષા રાખતા જે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ તન્મય સ્યાદ્વાદ છે.

આ ઉપરથી શું જણાવે છે કે અપવાદ નિરપેક્ષ ઉત્સર્ગને માનનાર જૈન-દર્શનના મૂલભૂત જે સ્યાદ્વાદ તેના પર કુઠારાઘાત કરે છે। આ આશામ્બર લેખકે પોતાના દર્શનના ગ્રન્થો જોવાનો પણ પૂરો અવકાશ લીધો હોય તેમ જણાતું નથી. કદાચ લીધો હોય તો બુદ્ધિષ્ઠ સ્થાન આપ્યું જણાતું નથી. દિગમ્બર શાસ્ત્રે, કારણે અનેક આપવાદિક વસ્તુને સ્વીકારી છે. જુઓ—

૧ વર્ષાક્રતુના કાલમાં મહીતલ જીવાકૂલ હોવા છતાં કારણે માર દઈ દઈને વિહારો બતાવ્યા છે ।

૨ ગચ્છ અને પુસ્તકની વૃદ્ધિ અર્થે ખુદ આચાર્યે અયાચિત દ્રવ્યને ઉઠાવી લેવું ।

૩ લોઢાનાં ઉપકરણો મુનિષ કામમાં લેવાં ।

૪ સંથારો કામમાં લેવો ।

૫ વિઘ્નાવાલાં જોડાં કરી નાસ્તિકના મોઢા ઉપર મારવા ।

૬ તટ્ટીસાદરના લુગડાં પહેરી ગોચરી જવું ।

૭ માંદા સાધુ માટે પાત્રા રાખવાં અને ગોચરી બીજેથી લાવી આપવી ।

૮ માંસાહારી અને ગીધપક્ષીનાં પીછાં રાખવા ।

૯ સાવધાંશને ધોરીને પણ શાસનની પ્રભાવના કરવી ।

આ રીતે દિગમ્બર દર્શને જનેક અપવાદોને સ્થાન આપેલ છે. પ્રસંગોપાત્ત પટલું તો જરૂર કહીશું કે દિગમ્બર આગમ અર્વાચીન હોવાથી ઉત્સર્ગાપ-

वादनी गुंथणीमां तेटलो प्रकाश नथी पाडी शक्या के जेटलो प्रकाश प्रवेताम्बरोना मौलिक आगमोमां छे. छतां पण एक वातमां तो तेने सहमत रहेवुं ज पडे छे के ज्यां उत्सर्ग त्यां अपवाद होवो ज जोइप. बस, अमारी प्रथम वातनुं समर्थन आवी गयुं ।

बीजी बावतमां जणाववानुं जे मांस बाह्य उपयोगमां पण आवी शके छे. बाह्य उपयोगमां न ज आवी शके एवुं लेखकनुं जे जणाववुं ते तेनी अल्पदर्शिताने आभारी छे । मांसनी बाह्य उपयोगिता माटे शीलाङ्गाचार्य महाराजनां वचन—

“एवं मांससूत्रमपि नेयम्, अस्य चोपादानं कचिल्लूताद्युपशमार्थं सद्-
वैद्योपदेशतः स्वेदादिना ज्ञानाद्युपकारकत्वात् फलवद् दृष्टम् ।”

आ वचनो एम जणावे छे के लूता वगेरेना महाव्याधिमां बाह्य स्वेदन-
क्रियामां मांस उपयोगमां आवे छे । कदाच एम कहेवामां आवे के आ तो तमारा प्रवेताम्बर आचार्यनां वचनो अमने दिग्म्बरने कई रीते गळे उतरे तो जुओ जैनेतरना वैद्यकग्रन्थमां—

भावप्रकाश—स्वेदश्चतुर्विधः प्रोक्तः, तापोष्मस्वेदसंज्ञितः ।

उपनाहो द्रवस्नेहः, सर्वे वातार्तिहारिणः ॥ १ ॥

अर्थ—बाफ या शोकथी पसीनो उत्पन्न करवानो जे विधि ते स्वेदविधि कहेवाय छे. आ स्वेद चार प्रकारे छे. तापस्वेद, उष्मस्वेद, उपनाहस्वेद अने द्रवस्नेह ।

उपनाहस्वेदमां मांसनो बाह्य उपयोग—

तथोपनाहस्वेदं च, कुर्याद्वातहरौषधैः ।

प्रदिह्य देहं वातार्ति, क्षीरमांसरसान्वितैः ॥

अम्लं पिष्टैः सलवणैः, सुरवोष्णैः स्नेहसंयुतैः ।

उतग्राम्यानूपमांसैर्जीवनीयगणेन च ॥

भावार्थ—आ श्लोको वातपीडितना शरीरे खरड ‘लेप’ करी स्वेदद्वारा व्याधि मटाडवानी प्रक्रिया जणावे छे. आ खरडमां मांसना रसो तथा गामवासी या जलाशयनिकटवर्ती अनेक जीवोना मांसो बतावे छे ।

आमणना व्याधिओने अंगे मांसनो बाह्य उपयोग—

“ गुदनिःसरणे प्रोक्तं, चाङ्गेरीघृतमुत्तमम् ।

अतिप्रवृत्त्या महती, भवेद्यदि गुदव्यथा ॥ १ ॥

स्विन्नमूषकमांसेन, तदा संस्वेदयेद् ध्रुवम् ।”

अर्थ—आमण नीकळी होय तो चांगेरी घीनो उपयोग करवो उत्तम छे. बहु दस्तथी गुदामां व्यथा थती होय तो बाफेला उंदरना मांसथी गुदा उपर शोक करवो ।

“ गुदभ्रंशे गुदं स्नेहैरभ्यज्यान्तः प्रवेशयेत् ।

प्रविष्टं स्वेदयेन्मन्दं, मूषकस्यामिषेण हि ॥

अर्थ—आमण उपर घी, तेल वगैरे स्निग्ध पदार्थों लगायीने हाथथी तेने अंदर पेसारी उंदरना मांसथी शेक करवो । तथा महानारायण तेल के जेमां अनर्गल जानवरना मांस आवे छे ते पण बाह्य उपयोग माटे बतावेल छे । तथा मूषक तेल जे उंदरोथी बने छे तेनो पण बाह्य उपयोग बतावेल छे । तथा बीरबीहोटी लेप के जेमां अनल्प इन्द्रगोपजातिना जन्तुओ होय छे तेनो पण बाह्य उपयोग बतावेल छे । आम सेंकडो प्रकारे मांसना बाह्य प्रयोगो वैद्यक ग्रंथे पतिपादन कर्या छे, परंतु जोवुं होय तो ने ?

मांसनी बाह्योपयोगितादर्शक प्रकारान्तर

जैनशास्त्रमां वपराता मांस शब्दने अंगे जैनशास्त्राकारोए केटला अर्थमां मांस शब्दने संकेतित करेल छे, ते जाणवानी जैनशास्त्र वांचनारने अनिवार्य आवश्यकता छे. अन्यथा ग्रंथकारना तात्पर्यनो विघात करी शास्त्रने उन्मार्गमां दोरी जाय, अत एव पूर्व महर्षिओ जणावे छे के—

“जलथलखहयरमंसं चर्मं वसा सोणियं तिहेयंपि ।”

[जलचरस्थलखेचरमांसानि चर्म वसा शोणितं त्रिधैतदपि ।]

भावार्थ—विगइओना भेद प्रतिपादन करता मांस विगइना संबन्धमां जणावे छे के मांस त्रण प्रकारनुं छे. १ जलचर जीवोनुं. २ स्थलचर जीवोनुं, ३ खेचर जीवोनुं अथवा चामडी, वसा अने लोही ए पण मांस कहेवाय छे ।

हवे प्रस्तुत कल्पसूत्रना पाठने अंगे मांसशब्दथी वसा अने लोही लेवामां आवे तो तेना बाह्य उपयोगना संबन्धमां विवाद या सूक्ष्मेक्षिकाने अवकाश पण रहेतो नथी, कारण के वसा अने रुधिरनो बाह्य उपयोग आबालगोपाल प्रसिद्ध छे ।

आ अर्थ लेवामां बीजी पण एक मजा ए रही छे के रसविगइपणुं पण सरल रीते घटी शके छे. अर्थात्—कल्पसूत्रना प्रस्तुत पाठमां रसविगइनी गणत्रीमां मांस लीधेल छे. हवे जो मांस शब्दथो वसा अने लोही लेवामां आवे तो रसविगइपणुं तहन सरस रीते घटी शके छे अने मांसशब्दथी मांसनो टुकडो लेवामां आवे तो रसविगइपणुं घटाववुं कठिनता भरेलुं थाय, कारण के रसविगइनो अर्थ रसप्रधान विगइ थाय छे । अथवा तो रसविगइरूप मांस पटले मांसनो रसो, आ मांसना रसाना बाह्य प्रयोगो वैद्यकग्रंथे मांसरस प्रकरणमां अनेक रीते प्रतिपादन कर्या छे ।

आ उपरथी स्पष्ट समजी शकाय तेम छे के टीकाकार महाराजे जे जणावेल छे ते वस्तुस्थिति बतावी छे, लेशमात्र बाह्याभ्यन्तरवृत्तिनी भिन्नता नथी. छतां पण—

“महापापथी बचवाने माटे टीकाकारे बाह्य उपयोग बतावेल छे, आ बाह्य उपयोग पण संभवी शकतो नथी”

आवो जे दिगम्बर लेखके आक्षेप करेल छे तेना महापापथी बचवाने माटे तेमणे शुं सद्गुरुं पासे प्रायश्चित्त लेवानी जरूर नथी ? अपूर्ण

અષ્ટાંગ યોગ*

સંયોજક—શ્રીગુત શંકરલાલ ઝહ્યાલાલ કાપડિયા
(ગતાંકથી ચાલુ)

નિયમ—

જન્મના હેતુભૂત કામ્યધર્મથી નિવૃત્ત થઇને મોક્ષના હેતુભૂત નિષ્કામ ધર્મમાં પ્રેરણા કરવાના તપાદિ છે તેમને નિયમ કહે છે. કેટલાક સિદ્ધાન્તો એકાન્તવાસ, નિઃસંગતા, ઔદાસિન્ય, યથાપ્રાપ્તમાં સંતોષ, વિષયમાં વિરસતા, અથવા ગુરૂ પ્રતિ દૃઢ અનુરાગ દ્વારા મનોવૃત્તિને નિયમમાં લાવવી તેને નિયમ કહે છે. આ નિયમના પાંચ પ્રકાર છે:- (૧) શૌચ, (૨) સન્તોષ, (૩) તપ, (૪) સ્વાધ્યાય અને (૫) ઇશ્વર પ્રણિધાન.

શૌચ—

પવિત્રતાને શૌચ કહે છે. તેના બે પ્રકાર છે. (૧) બાહ્ય શૌચ અને (૨) આભ્યન્તર શૌચ. બાહ્ય શૌચ એટલે સ્થૂલ શરીરનું મૃતિકા (માટી), જલ આદિથી પ્રદાહન કરવું, તેમ શુદ્ધ સાત્ત્વિક પદાર્થનું સેવન કરવું, આથી પવિત્રતા ઉત્પન્ન થાય છે. આ બાહ્ય શૌચ કહેવાય છે. અર્થાત્ બાહ્ય સાધનોથી જે પવિત્રતા થાય છે તે બાહ્ય શૌચ કહેવાય છે. સત્ત્વ સ્વભાવ, ચિત્તના કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, માત્સર્ય આદિ મલોને, મૈત્રી કરણા આદિ ઉપાયોથી દૂર કરવા અને ચિત્તને પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં લાવવું—તેને નિર્મલ કરવું તે આભ્યન્તર શૌચ છે.

સંતોષ—

જીવન-નિર્વાહને જરૂર પુરતી વસ્તુઓ સિવાય કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્તિની ઇચ્છા ન કરવી તેને સંતોષ કહે છે. ખીજા મતે પ્રારબ્ધ કર્માનુસાર જે અન્ન, વસ્ત્રાદિ શાસ્ત્રોક્ત ભોગ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં જે તૃપ્તિ રાખવી અથવા સ્વાસ્થ્ય-શાન્તિ ચિત્તમાં સમાધાન રાખવું, તૃષ્ણાનો વિલય થઇને પૂર્ણકામ હોય તેમ નિજ કાર્યમાં ઇશ્વરનાં દર્શન થવાં તે સંતોષ છે.

તપસ—

દુઃક્રોને દોષ રહિત થઇને સહન કરવાં તે તપસ કહેવાય છે શીત, ઉષ્ણ, ભૂખ, પ્યાસ, ઉઠવું, ખેસવું આદિ દુઃક્ર કહેવાય છે. આ દુઃક્રોને શાસ્ત્રોક્ત વ્રતો દ્વારા પણ સહન કરવાં જોઈએ.

ખીજા મતે શીતોષ્ણ સુખદુઃખાદિ દુઃક્રોને સહન કરી નિયમિત અને સંયમિત જીવન વ્યતીત કરવું તથા અનુષ્ઠાન, મન્ત્ર જાંત્ર, ઉપાસના દ્વારા અશુદ્ધિનો નાશ કરવો તે તપ કહેવાય છે. જેષ્ઠ, શ્રેષ્ઠ, પૂજ્ય, ગુરૂ, પ્રાણનો સત્કાર અને સેવન તથા શૌચ, આર્જવ, અહમ્યર્ય અને અહિંસાનું પલન કરવું તે શરીરિક (કાયિક) તપ છે. ઉદ્દેગ રહિત, સત્ય, પ્રીય, હિત બાપણ, અને સ્વાધ્યાયનો અભ્યાસ, વાચિક (વાણીનો) તપ છે અને મનની

* હિંદી ‘કલ્યાણ’ માસિકના યોગાંક ઉપરથી.

[૨૫૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૩]

પ્રસન્નતા, સૌમ્ય, મૌન, તથા અત્મનિઐહ માનસિક (મનનો) તપ છે. સ્વધર્મ પાલન અર્થે જે તીવ્ર કષ્ટ સહન કરવું પડે તેને સહન કરવું તે તપનો ખરો અર્થ છે.

સ્વાધ્યાય :

મોક્ષ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન અથવા પ્રભુવચન તથા ભગવાનના નામનો જાપ કરવો તેને સ્વાધ્યાય કહે છે. ખીજા મને પઠન, પાઠન, શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન દ્વારા પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર પ્રાપ્ત કરવો તેને સ્વાધ્યાય કહે છે. વળી સર્વ જડ ચેતન પદાર્થો કે જે વર્ણાનુક્રમમાં ઘણાં અચિત છે તેના નિયમિત વર્ણોના ઉચ્ચારણમાં વિદ્યુત્સક્રિત ઉત્પન્ન કરીને તેનું આકર્ષણ કરવું, એમ અભ્યાસ દ્વારા પરાપરા વિદ્યાઓનું સંપાદન કરવું તે સ્વાધ્યાય છે:

ઈશ્વર પ્રણિધાન:—

સંપૂર્ણ કર્મોને પરમ ગુરુ ઈશ્વરને અર્પણ કરવાં તે ઈશ્વર પ્રણિધાન છે. આ પૂર્વોક્ત પાંચ નિયમોમાં ઈશ્વર પ્રણિધાન તે પરમ પ્રધાન નિયમ છે. કારણ કે તે અભીષિત (ઈચ્છિત) મનોરથ સિદ્ધ કરવામાં અપૂર્વ શક્તિ રાખે છે, અથવા તો આપણા માર્ગમાં આવતાં કષ્ટોને છિન્નભિન્ન કરવામાં કારણભૂત છે. પરમ પુરુષ પરમાત્મામાં સમગ્ર કર્મોને અર્પણ કરવાવાળો, સૂતાં, ખેસતાં, હીંડનાં પણ હંમેશા યોગયુક્ત રહે છે. આથી દિન પરદિન તેની જન્મના હેતુ ભૂત વાસના આદિ નષ્ટ થઈ જાય છે અને છેવટે તે પરમાત્મ નિષ્ઠ મનુષ્ય જીવનમુક્તના સૂખને અનુભવ મેળવે છે. આ યમ અને નિયમથી સાધુ તથા સિદ્ધ થવાય છે. સાધનમાં કોઈ પણ પ્રકારની ત્રુટી રહેતી નથી. હજારો વિદ્વો અને બાધાઓ આવવા છતાં સાધક, સ્વીકારેલા માર્ગથી કદી પણ ચલાયમાન થતો નથી. કારણ કે તેને સાધનો વડે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે. યોગના આધારે અહિંસાની સ્થિરતા થવાથી સાધકના સમીપ રહેવાવાળા જીવોમાં સ્વાભાવિક વૈર પણ ક્ષાય થાય છે.

યમની સિદ્ધિઓ:—

અહિંસા પ્રતિષ્ઠિત મહાનુભાવની સમીપ રહેવાવાળાં ઉંદર અને પિલાડી, સર્પ અને નોળીઓ આવા પરસ્પર વિરોધી જનવરો પોતાનાં સ્વાભાવિક વૈરને પણ તજ દે છે. તેની પાસે રહેવાવાળા દરેક જીવમાં વૈરભાવ સદા નષ્ટ થાય છે. સત્યની પ્રતિષ્ઠા હોવાથી સાધક અમોઘ વાક (અતુલ વાક્યાતુર્યવાળો) થઈ જાય છે. જે વાત તે કહે છે તે લોખંડની લઉક (હાલ) જેવી થાય છે. સત્યપ્રતિષ્ઠાયાં ક્રિયાફલાશ્રયત્વમ્ આ જ પ્રમાણે અસ્તેયની પ્રતિષ્ઠાથી સર્વે રત્નો ઉપરિચિત થાય છે અસ્તેયપ્રતિષ્ઠાયાં સર્વરત્નોપસ્થાનમ્ । બ્રહ્મચર્યની પ્રતિષ્ઠાથી વીર્ય પ્રાપ્તિ થાય છે. બ્રહ્મચર્યપ્રતિષ્ઠાયાં વીર્યલાભઃ અપરિગ્રહની પ્રતિષ્ઠાથી ભૂત, ભવિષ્ય, અને વર્તમાન કાલની વાતોની હસ્તાકમલવત્ સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થાય છે. અપરિગ્રહસ્થૈર્ય જન્મકથાન્તસન્બોધઃ આ યમની સિદ્ધિઓ યતાવી, હવે નિયમોની સિદ્ધિઓ યતાવે છે.

બાહ્ય શૌચનો પ્રતિષ્ઠાથી અંગમાં બહુ પવિત્રતાની વિરૂદ્ધ જે દોષો હોય છે તે દેખાવા માંડે છે. જ્યારે જ્યારે સાધક, માટી, પાણી અદિથી શરીરની પવિત્રતા કરે છે, ત્યારે ત્યારે તેને દેહની અધિક ને અધિક અપવિત્રતાનું ભાન થાય છે અને તેથી એ નિશ્ચય થાય છે કે દેહ કદી પણ પવિત્ર નથી. અને તેથી કરી તેમાંથી આસક્તિ છોડે છે.

“બરાબર” પર્વત પરની જૈન ગુફાઓ

લેખક:-શ્રીયુત નાથાલાલ છગનલાલ શાહ.

(ગતાંકથી ચાલુ)

લોમશ ઋષિ ગુફા.

નાગાશુનની ટેકરીના નામે ઝોળખાતી ત્રેનાઇટપરની ખીણમાં ત્રણ વધુ ગુફાઓ આવેલ છે. આ ગુફાઓ પર રાજ દશરથના નામથી શિલાલેખો કોતરાયેલ છે. મહારાજ દશરથ, સમ્રાટ અશોકનો પૌત્ર અને તેની પછી ગાદીએ આવનાર મનાય છે. આ ગુફાઓ આજીવિકોને અર્પણ કરવામાં આવી હતી. આ ગુફાઓ માંહેની ‘ગોપિકા’ નામની ગુફા સૌથી મહેટ્ટી છે. એ ગુફા એક ખંડ રૂપે છે, જેની લંબાઇ ૪૬ ફૂટ ૫ ઇંચ અને જેના ગોળાકાર છેડાએ ૧૯ ફૂટ ૨ ઇંચ પહોળા છે. તેની દક્ષિણની બાજુએ મધ્યમાં એક બારણું છે. દીવાલોની ઉંચાઇ ૬૫ ફૂટ છે, અંદરનો આખો ભાગ પૌલીશ કરેલો હોવા છતાં તદ્દન સરો છે. ધર્મશાળા તરીકે તેનો ઉપયોગ થાય તે માટે તે બનાવવામાં આવી હતી, એવું અનુમાન આપણે કરી શકીએ.

ખીણ એ ગુફાઓ અનુક્રમે ‘વાહિયાકા’ અને ‘વડાધીપા’ના નામથી ઝોળખાય છે. તેઓ એટલી બધી નાની છે કે તેમને ભાગ્યે જ કંઈ મહત્ત્વ આપી શકાય. એ બંને ગુફાઓ ટેકરીની ઉત્તર બાજુએ આવેલ છે. પહેલી ગુફામાં છેડેથી પ્રવેશ કરી શકાય છે, તેને એક જ ખંડ છે. જેની લંબાઇ ૧૬ ફૂટ અને પહોળાઇ ૧૧ ફૂટ છે, ઉંચાઇ સાડાદશ ફૂટ જેટલી છે. તેની દીવાલો સુંદર રીતે પૌલીશ કરેલી છે ‘વડાધીપા’ની ગુફામાં પણ એક છેડેથી પ્રવેશ કરાય છે. તેની લંબાઇ પહોળાઇ અને ઉંચાઇ લગભગ ‘વાહિયાકા ગુફા’ના જેટલી જ છે.

આ ગુફાઓ ઉપરના શિલાલેખ ઉપર વિચાર કરતાં આખું ખોદકામ ‘સુદામ ગુફા’ના સમયકાળ અને ‘ગોપિકા’ ગુફાના સમયકાળ વચ્ચે થયેલું હોવું જોઈએ, એટલે કે એ ગુફાઓનો સમયકાળ ઇ. સ. પૂર્વે ૨૫૦ થી ૨૨૦ સુધીનો સિદ્ધ થાય છે.

લોમશ ઋષિની ગુફા ઘણું કરીને સૌથી આધુનિક સમયની છે. તે સૌથી સુંદર રીતે સુશોભિત છે એમાં શક નથી. જે વસ્તુઓની આ ગુફાઓ બનેલી છે, તે વસ્તુઓ અત્યંત

(૨૫૨ મા પાનાનું અનુસંધાન.)

આન્તરિક શૈલ્યની પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત થતાં કામ, કોષ, લોભ, મોહ, આદિ મલ દૂર થઈ જાય છે અને સફેદ વસ્ત્રની માફક ચિત્ત અત્યંત નિર્મળ થઈ જાય છે, અને આ પ્રમાણે એકાગ્ર થઈને ઇન્દ્રિયોને પોતાને વશ કરીને ત્યાગમાનાં દર્શનની યોગ્યતાને પામે છે. સંતોષની પ્રતિષ્ઠાથી અત્યંત સુખનો લાભ થાય છે. સાંસારિક અને સ્વર્ગીય બંને સુખો સંતોષના સુખ આગળ કંઈ હિસાબમાં નથી. તૃષ્ણાને છોડવાવાળો યુદ્ધિમાન મનુષ્ય સદા સુખ સમુદ્રમાં નિમગ્ન થાય છે. આ પ્રમાણે સંતોષથી અત્યુત્તમ સુખનો લાભ થાય છે. તપસની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતાં અશુદ્ધતા નષ્ટ થાય છે અને તેથી અણિમાદિ આઠ કાર્ય સિદ્ધિઓ અને બીજાંને સાંમળવું, દેખવું વગેરે ઇન્દ્રિય સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાધ્યાયની પ્રતિષ્ઠાથી ઇશ્વરનાં દર્શન થાય છે અને ઇશ્વર પ્રણિધાનના સ્થૈર્યથી સમાધિની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી સાધક પરોક્ષ દેશ, કાળ અને સ્થાનની સઘળી વાતો યથાર્થ સ્વરૂપે જાણી લે છે. (અપૂર્ણ)

સખત હોવાથી આ ગુફાઓમાં બહુ જ સુંદર તૈયારીયુક્ત રચના જણાતી નથી. જે લોકોએ અથાપિ પર્યત આંધકામોમાં મુખ્યત્વે લાકડાનો ઉપયોગ કર્યો હતો, તેમનામાં પુષ્કળ મહેનતનો ઉપયોગ કરવા માટે પૂરતી ધીરજ હોય એમ ભાગ્યે જ માની શકાય. તેમણે તો અંદરનો ભાગ માત્ર કાચ જેવો પોલીશ કર્યો છે. અને તેટલા માત્રથી એમણે સતોષ માન્યો છે.

આ ગુફાની બાબતમાં કેટલીએક મહત્વની બાબતો ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. ખારવેલ મહારાજ જે ઇ. સ. પૂર્વે પહેલા અગર ખીજા સૈકામાં થઇ ગયા તેમણે આશ્ચર્યકાને કાઠી મૂકી તેમનાં નામો પશ્ચિમી લેખોમાંથી કાઠી નાંખાવી ‘અગર પર્વત’ પરની ગુફામાં કલિંગ દેશના લક્ષ્મણે સ્થાન આપ્યું હતું. લેમશ ઋષિની ગુફા જે અધુરી હતી, તે તેમણે સુયોગ્ય બનાવી જેથી પ્લાસ્ટરનું રાસાયણિક દૃષ્ટિએ પરીક્ષણ કર્યાથી તેનો લગભગ સમય કાળ નક્કી કરી શકાય તેમ છે. દીવાલો પોલીશ કરવા માટે મહારાજ ખારવેલે મૌર્ય યુગ પછીના કારીગરોને કામે લગાડ્યા હશે એમ જણાય છે. મહારાજ અશોક અને દશરથ રાજાઓની મૌર્ય યુગની ગુફાઓના જેવી જ આ ગુફા છે.

મકર જે જૈનોનું વિશિષ્ટ ચિહ્ન છે તે સંબંધી મી. K. Deb Codrington તરફથી સન ૧૯૨૬ માં બહાર પડેલ Ancient India from the Earliest Times to the Guptas with Notes on the Architecture and Sculpture of the Mediaeval Period. આ નામના પુસ્તકમાં રસદાઇ પુરાવો મળી રહે છે. તેમાં જૈનોના તોરણના ઘાટ જેવા દુકાઓ કંકાલીટીલા તેમ જ મથુરામાં મત્સ સાથે દોરવામાં આવેલ જણાય છે. લેમશ ઋષિની ગુફાનો સમય કાળ ઇ. સ. પૂર્વે ત્રીજા સૈકાનો હોય એમ શિલ્પશાસ્ત્રના દૃષ્ટિબિંદુથી મી. કોન્ડ્રિંગ્ટન જણાવે છે.

મી. જેક્સને આપેલી બે વધુ બાબતોથી એક દક્ષિણ હિંદના રહેવાસી અને જૈનની હાજરીનું વધુ સ્પષ્ટ મળી રહે છે. (J.B.O.R.S. Vol. 12, Part, 1 pp. 51.) આ બે વધુ બાબતોમાં એક સ્વસ્તિકની અને પાંચમી લાઇનમાં ત્રિશૂલને લગતી છે.

મી. જેક્સને આ બંને ચિહ્નો નીચેના મત્સ ચિહ્ને પણ ઓળખાવેલ છે. (J. B. O. R. S. op. cit. pp. 51). મહારાજ અશોકના શિલાલેખો સંબંધી મી. હલ્ટઝે જે પ્લેટો પ્રગટ કરેલી છે, તેના પહેલા ભાગમાંની પંચાવન આકૃતિઓ પૈકી ‘કરનમોપાર’ ની ગુફાના શિલાલેખ ઉપરાંત એક જ શિલાલેખ એવો છે કે જેના પર સ્વસ્તિકનું ચિહ્ન જોવામાં આવે છે. આ શિલાલેખ તે “જૈગઠ” ના ખડક ઉપરના શિલાલેખ જેવો છે. જૈગઠ એ ગંજમથી વચ્ચે ખુણામાં આશરે અઢાર માઇલ દુર એક ખડેર જેવો કિલ્લો છે. લેમશ ઋષિ ગુફામાંનો ઉંધો સ્વસ્તિક જે મળી આવે છે તે દક્ષિણ હિંદના જૈનોનું એક ધાર્મિક ચિહ્ન હતું તેમ એ ચિહ્નો ઉપયોગ હિંદના ખીજા ભાગના લોકોએ બહુ જ પુરાતન કાળથી કર્યો જણાય છે. ત્રિશૂલ એ જૈનોનું પુરાતન ચિહ્ન છે. મથુરાના પુરાતન સમયના કેટલાક અવશેષો પર ચાર સીધા ત્રિશૂલથી બનતા ચોરસની અંદર જિન તીર્થંકરની મૂર્તિ પદ્માસને ઘિરાળમાન જણાય છે. (Condington-Ancient India pp. 45) સ્વસ્તિક ચિહ્નની માફક ત્રિશૂલ ચિહ્ન પણ વ્યાપક બન્યું છે.

હવે મત્સ ચિહ્નો વિચાર કરીએ. એક બાબુ લેમશ ઋષિ-“કરનમોપાર” ના ચિહ્નો એટલે કે મત્સ, સ્વસ્તિક અને મકર અને ખીજા બાબુ મથુગ-કંકાલીટીલાના તોરણો

વચ્ચે અજન્મ સમકાલીનપણું છે. (Condrington-Ancient India pp. 48) આ જૈન ચિન્હો “કરનમોપાર” ની ગુફાના શિલાલેખ ઉપર જ જોવામાં આવે છે. એ ગુફામાં જૈનો વિરહનાં આજીવિકોનાં નામો ભૂંસી નાખવાનું કામ ખાસ વિશિષ્ટ રીતે થયેલું જણાય છે.

મી. વી. એચ. જોકસને, જનરલ ઓફ ધી ખીહાર, ઓરિસ્સા રિસર્ચ સોસાયટીના સન ૧૯૧૫ ના ખીજ્ઞ અકમાં ‘અરાબર પર્વત’ની ગુફાઓ સંબંધી સટીક લેખ લખ્યો છે, જેમાં તેમણે ‘અરાબર પર્વત’ પરની ગુફાઓ અને ગોરથગિરિ વચ્ચેનું સામ્ય સ્થાપિત કર્યું છે. આ ગોરથગિરિ એક ટેકરી છે, અને તેનું મહાભારતના સભા પર્વના વીસમા પ્રકરણમાં વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. ગુફાના બે શિલાલેખો પૈકી જે શિલાલેખ મહોટો છે, તેમાં “ગોરથગિરો” એ નામથી ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે. જે ખીણમાં અરાબર પર્વતની ચાર ગુફાઓ પૈકી ત્રણ ગુફાઓ આવેલી છે, તે ખીણના વાયવ્ય ખુણામાં ‘ગોરથગિરો’ આવેલ છે. ખીજ્ઞ શિલાલેખ ઉપર “ગોરથગિરિ” એ નામ વંચાય છે. આ શિલાલેખની લીમી કંઠક પાછળના કાળની છે. લોમશ ઋષિની ગુફાના પ્રવેશદ્વારથી છેક સાત વાર દુર ‘ગોરથગિરિ’ માલુમ પડે છે. ગોરથગિરિનું આ પ્રકારનું ‘અરાબર પર્વત’ સથેનું સામ્ય કેવી રીતે છે, તે પ્રગટ થયાના બે વર્ષ પછી મી. આર. ડી. ખેનરજીએ ભુવનેશ્વર પાસેની ખંડગિરિની ટેકરી ઉપરના મહારાજા ખારવેલના હાથી ગુફાના શિલાલેખમાં ‘ગોરથગિરિ’ શબ્દ શોધી કાઢ્યો હતો. આ શબ્દ તેમને શિલાલેખની સાતમી લાઇનના છેડે માલુમ પડ્યો હતો. આ શિલાલેખ મી. ખેનરજી અને મી. કે. પી. જયસવાલેર પ્રગટ કર્યો છે. પ્રગટ કરેલા શિલાલેખો પરથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે-મહારાજા ખારવેલના રાજ્યકાળના આઠમા વર્ષમાં (ઈ. સ. પૂર્વે. ૧૬૫ ના અરસામાં) તેમનું સૈન્ય ‘અરાબર પર્વત’ ઉપર હતું. અને ચાર વર્ષ પછી તેમનું સૈન્ય પાટલીપુત્ર (પટના) ખાતે હતું.

હાથીગુફા તેમજ તેના પરના શિલાલેખની તારીખ એક વર્ષ પછીની છે. ઇ. સ. પૂર્વેના ખીજ્ઞ સૈકામાં ખીહાર અને ઓરિસ્સા વચ્ચેનો આ પ્રમાણે જે સંબંધ હતો તેનો વિચાર કરતાં તેમજ બે શિલાલેખો પૈકી ખીજ્ઞના સામ્યનો વિચાર કરતાં અને લોમશ ઋષિની ગુફાના પ્રવેશદ્વાર પાસે ગુફા આવેલી છે એ ધ્યાનમાં લેતાં મકાનો, કિલ્લાઓ, વગેરેના અવશેષો મહારાજા ખારવેલના સૈન્યે નિવાસ કરેલ વિભાગના અવશેષો છે એમ માની શકાય છે. લોમશ ઋષિની ગુફાનું ખોદકામ પણ મહારાજા ખારવેલના ફરમાન અનુસાર શરૂ થયું હતું એમ માનીએ તે ચાલે. ગોરથગિરિનું નિવાસસ્થાન કોઇ કારણસર તજ દેવાયું તેથી આ ખોદકામ અધુરું રહ્યું. આ ગુફા કે જે પાટોસની સુંદમ ગુફાને અંદરની બાજુએ તદ્દન મળતી આવે છે તે ‘અરાબર પર્વત’ ઉપરની કે નાગાર્જુની સાત ગુફાઓ પૈકી માત્ર એક જ અધુરી રહેલી ગુફા છે. વળી તેમાં કોઇને અર્પણ કર્યાનો લેખ નથી. દીવાલો પરનું તેનું પૌલીશ જોષ્ટએ તેનું નથી, પણ તેનું પૌલીશ કરેલું ચૈત્ય ઘોડાના નાલના આકારનું છે. આવું ચૈત્ય ઉત્તર હિંદમાં એકે નથી. ઘોડાના નાલવાળા ચૈત્યો દક્ષિણ તેમજ પશ્ચિમ હિંદમાં સામાન્ય વસ્તુ છે. (અપૂર્ણ)

૧. J. B. O. R. S. Vol. 3 Part 4. PP. 486-507.

૨. J. B. O. R. S. Vol. 3 Part 4. PP. 425-485.

સમણોવાસગ-પડિકકમણુ-સુત્ત યાને વંદિતુસૂત્ર

લેખક-શ્રીયુત પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ. એ.

પ્રસ્તાવ—પ્રતિક્રમણુ સૂત્રોના અભ્યાસીએને તેમજ પ્રતિક્રમણુ કંનારાને વંદિતુ સૂત્ર સુપરિચિત છે. અને અનેક જૈનોને એ કંકરથ પણ છે, તેમ છતાં એના કર્તા વગેરેના સંબંધમાં બહુ થોડાંયે વિચાર કર્યો હોય એમ જણાય છે. એથી એ સંબંધમાં ઠેકઠોક ઊલાપોહ કરવા હું પ્રેરાઉ છું.

નામ—જેમ આપણાં અનેક સૂત્રોનું નામ શરૂ થતા શબ્દદ્વારા પ્રચલિત બન્યું છે તેમ આ સૂત્ર પણ “વંદિતુ” શબ્દથી શરૂ થતું હોવાથી એને ‘વંદિતુસૂત્ર’ એ નામથી ઝાળખાવાય છે. શ્રી વિજ્ઞ્યાસંહસૂરિએ આના ઉપર જે સુણિણ (ચૂણિ) રચી છે તેના ધીજી પદમાં તેમણે આ સૂત્રનો ‘સમણોવાસગ પડિકકમણુસુત્ત’ તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ સૂત્ર ઉપર શ્રી રત્નશૈખરસૂરિએ જે અર્થદીપિકા રચી છે તેમાં તેમણે આ સૂત્રનો પ્રારંભમાં ‘ગૃહિપ્રતિક્રમણુસૂત્ર’ તરીકે અને અંતમાં ‘પ્રતિક્રમણુસૂત્ર’ શ્રાવક પ્રતિક્રમણુસૂત્ર અને ‘શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણુસૂત્ર’ તરીકે નિદેશ કર્યો છે.

ભાષા—આપણાં ધણાંખરાં સૂત્રોની પેઠે આ ‘વંદિતુસૂત્ર’ની ભાષા અર્ધભાગધી છે.

છન્દ—આપણી મહત્વપૂર્ણ અનેક કૃતિઓ આર્યા છંદમાં રચાયેલી છે. તેમ આ ‘વંદિતુસૂત્ર’ પણ આર્યા છંદમાં રચાયેલું છે.

વિષય—આ ૫૦ પદોની કૃતિમાં મુખ્યત્વે કરીને શ્રાવકના અતિચારનો ઉલ્લેખ છે અને એ અતિચારો દ્વારા લાગેલા પાપથી મુક્ત થવાની ભાવના છે. વિશેષમાં એના ૨૨મા અને ૨૩ મા પદમાં પંદર કર્માદાનનો નિર્દેશ છે.

કર્તા—આ સૂત્રના કર્તા કોણ છે તેનો ઉલ્લેખ એ સૂત્રમાં નથી એટલે એ સંબંધમાં જુદા જુદા વિદ્વાનો જુદો જુદો અભિપ્રાય દર્શાવે છે. આ સંબંધમાં અર્થદીપિકામાં ઊલાપોહ કરાયેલો છે. એના કર્તાનું માનવું એ છે કે આ આર્ષકૃતિ છે. આવસ્થકાદિ અંગમાલ્ય શ્રુત રચનારા શ્રુતરથવિરોની પેઠે આના કર્તા પણ કોઈ શ્રુતરથવિર છે અને એથી આ કૃતિ અર્વાચીન નથી. આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રી આનન્દસાગરસૂરિએ પણ આ ‘વંદિતુ સૂત્ર’ને આર્ષકૃતિ ગણે છે અને આવશ્યક સૂત્રમાં જે શ્રાવકોના વ્રતોને લગતા આલાપકોના કર્તા છે તેમની જ આ કૃતિ હોવાનું સૂચવે છે.^૧

ઉત્પત્તિ—પં. સુખલાલજીનું માનવું એ છે કે આવશ્યક સૂત્રમાં જે સૂત્રો સમ્યક્ત્વ, આર વ્રતો અને સંલેખનાને લગતાં છે તેના આધારે ‘વંદિતુ સૂત્ર’ની રચના થઈ છે.^૨

અખંડિત પઠન—વ્રતોને લગતા અતિચારનું સંશોધન કરનાર પોતાને લગતા અતિચારો પૂરવું ‘વંદિતુસૂત્ર’ બોલતાં નથી, પરંતુ અખંડિત બોલે છે તે કેવી રીતે સદ્ધારણ છે તેનો ખુલાસો પં. સુખલાલજીએ કર્યો છે.^૩ વિશેષમાં ધર્મસંપ્રહતા ૨૨૩ મા પત્રમાં પણ સૂત્ર અખંડિત બોલવા વિષે નિર્દેશ છે.

૧. જુઓ અર્થદીપિકાની સંસ્કૃત પ્રસ્તાવનાનું આઠ પત્ર.

૨. જુઓ ‘પંચપ્રક્રમણુ’ની હિન્દી પ્રસ્તાવના, પૃ. ૪૩.

૩. જુઓ ‘પંચપ્રતિક્રમણુ’ની હિન્દી પ્રસ્તાવના, પૃ. ૨૪-૨૫.

સન્તુલન—‘વંદિતુસૂત્ર’ ગત સમ્યક્ત્વ, આરત્રત અને સંલેખનાના અતિચારોને તેમજ પંદર કર્મોદ્ધાનને લગતા ઉલ્લેખની, ઉપાસક દશાંગનાં સૂત્રો, આવશ્યક સૂત્ર તેમજ તત્ત્વાર્થાધિગમ શાસ્ત્રના સાતમા અધ્યાયના ૧૮ મા તેમજ ૨૦ થી ૩૨ મા સુધીનાં સૂત્રો સાથે સરખામણી થઈ શકે તેમ છે. વિશેષમાં ‘વંદિતુસૂત્ર’ની ૪૪ મી અને ૪૫ મી ગાથા ‘જ્ઞવંતિ ચેદ્યાઈ’ અને ‘જ્ઞવંત ક્વે વિ સાહ’ એ બે તો પૃથક્ સૂત્ર રૂપે પણ જોવાય છે. એની છેલ્લી બે ગાથા દિગંબરીય બૃહત્પ્રતિક્રમણમાં પાદભેદ પૂરકે ઉપસપ્થ થાય છે.

વિવરણાત્મક સાહિત્ય—‘વંદિતુસૂત્ર’ ઉપર વિ. સં. ૧૧૮૩ માં શ્રીજનસિંહસૂરિજીએ ચૂર્ણિ રચી છે અને શ્રીજનદેવસૂરિજીએ એ જ વર્ષમાં એના ઉપર ભાસ (ભાષ્ય) રચ્યું છે એવો અર્થાદીપિકામાં ઉલ્લેખ છે. આ પૈકી ચૂર્ણિની બે હસ્તલિખિત પ્રતિઓ ‘ભાંડારકર પ્રાચ્યવિદ્યા સંશોધન મંદિર’ (પૂના) માં મારા જોવામાં અને વાંચવામાં આવી છે. અને એની નોંધો ‘જૈન હસ્તલિખિત પ્રતિઓતું વર્ણનાત્મક સૂચીપત્ર’ (પુ. ૧૭ ના ત્રીજા ભાગ) માં ટુંક સમયમાં સુદ્રિત થવા સંભવ છે. ભાષ્યની કોઈ પ્રતિ હજી સુધી મારા જોવામાં આવી નથી. જે ઉપર્યુકત ચૂર્ણિ તેમજ આ ભાષ્ય હજી કોઈ સ્થળેથી પ્રકાશિત ન થયાં હોય તો તે તરફ હું જૈન ત્રયોતું પ્રકાશન કરનારા મહાનુભાવોતું અને સંસ્થાઓતું સાદર ધ્યાન ખેંચું છું.

શ્રી. વર્ધમાનસૂરિજીએ આચાર દિનકરના ૩૮ મા ઉદયમાં જે આવશ્યક-વિધિ આપી છે તેમાં ૩૦૫ બથી ૩૧૧ અ. પત્રમાં ‘વંદિતુસૂત્ર’ વિવરણ સહિત આપેલું છે. વિશેષમાં ‘જ્ઞવંતિ ચેદ્યાઈ’ અને ‘જ્ઞવંત ક્વે વિ સાહ’ તું વિવરણ પણ ૨૭૧ અ થી ૨૭૧ બ પત્રમાં તેમણે આપ્યું છે.

શ્રી. દેવેન્દ્રસૂરિજી કૃત ‘આવકાતુષ્ઠાન વિધિ’ યાને ‘વંદારવૃત્તિ’માં જે અન્યાન્ય સૂત્રોની વ્યાખ્યા છે તેમાં આ ‘વંદિતુસૂત્ર’ની પણ વ્યાખ્યા છે.

‘વંદિતુસૂત્ર’ ઉપર શ્રી. રત્નશેખરસૂરિજીએ રચેલી અર્થાદીપિકા શેઠ દે. લા. જૈ. પુ. સંસ્થા તરફથી ૪૮મા અંક તરીકે ઇ. સ. ૧૯૧૯માં પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. એના સપાદક શ્રી. આનંદસાગરસૂરિજીએ એની સંસ્કૃતમાં પ્રસ્તાવના લખી છે. વળી વિષયાતુક્રમ, અવતરણોની અતુક્રમણિકા, વિશેષનામોની સૂચી અને ઉપર્યુકત પદો અને વાક્યો તેમજ લૌકિક ન્યાયનો નિર્દેષ કરી એ કૃતિને સંગોપાંગ બનાવવા તેમણે ઉત્તમ પ્રયાસ સેવ્યો છે.

અર્થાદીપિકાની પ્રસ્તાવનાના પ્રથમ પત્રમાં અક્ષરકે ‘વંદિતુસૂત્ર’ની વૃત્તિ રચ્યાનો ઉલ્લેખ છે. તો આ અક્ષરકે તે કોણ અને તેમણે રચેલી વૃત્તિ ક્યાં ઉપસપ્થ છે તે જાણવું આકાંક્ષી રહે છે.

શ્રી શિવપ્રભસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી તિલકસૂરિજીએ ‘વંદિતુસૂત્ર’તું વિવરણ રચ્યું છે.

પડાવશ્યકસૂત્રની વ્યાખ્યાવાળી ષ્ટલીક પ્રતિઓમાં ‘વંદિતુસૂત્ર’ની ટીકા જોવાય છે.

શ્રી. ચંદ્રસૂરિજીએ પણ ‘વંદિતુસૂત્ર’ ઉપર ટીકા રચી છે અને એના આધારે કોઈકે ગુજરાતી બાલાવબોધ રચ્યો છે એવો ઉલ્લેખ મેં ઉપર્યુકત સૂચીપત્રમાં કર્યાતું મને સ્ફુરે છે.

૪ આમાં બૃહદ્વૃત્તિ અને અવચૂર્ણિનો ઉલ્લેખ છે. એટલે એ બંનેમાં પણ વંદિતુસૂત્રની વ્યાખ્યા હોવી જોઈએ.

[૨૫૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રાકશ

[વર્ષ ૩]

ઉપાધ્યાય શ્રી. માનવિજયજીએ ધર્મસંગ્રહની સ્વોપસૃષ્ટિના ૨૨૩ થી ૨૩૪ બ સુધીનાં પત્રોમાં 'વંદિતુસૂત્ર અને તેની વ્યાખ્યા આપ્યાં છે.

અંતમાં યતિપ્રતિક્રમણ સૂત્ર યાને સાધુ પ્રતિક્રમણસૂત્રના અંતમાં 'વંદિતુસૂત્ર'ની છેલ્લી બે ગાથાઓ દૃષ્ટિગોચર થાય છે એ હકીકતનું નિવેદન કરતો અને આ લેખમાં કોઈ વિશિષ્ટ ઉલ્લેખ કરવો રહી જતો હોય તો તે તરફ માફ લખ્ય બેચવા તબજોને સાદર વિનવતો હું વિરમું છે.

“ નયાસ્તવ ”થી શરૂ થતા પદ્યનું કર્તૃત્વ

લેખક:—શ્રીયુત પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ.

ગતાંકમાં ઉપર્યુક્ત શીર્ષકવાળો મારો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો છે, એમાં કેટલાક મુદ્રણ દોષો છે તેને બાબુ ઉપર રાખી અત્ર શુદ્ધિ વૃદ્ધિરૂપે નિમ્ન લિખિત હકીકત રજુ કરવી ઉચિત જણાય છે:—

(૧) પૃ. ૨૨૧, પં. ૧૪ થી શ્વેતાંબરીય ઉલ્લેખો નોંધાયા છે તેમાં નીચે મુજબના બે ઉલ્લેખોને પ્રથમ સ્થાન આપવું ઘટે છે:—

(અ) શ્રી યાકિની મહત્તરના ધર્મસૂત્ર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ અનુયોગદ્વારની જે વૃત્તિ રચી છે તેના ૧૧૮ બ પત્રમાં તેમણે નયાસ્તવ વાળું પદ્ય અવતરણરૂપે રજુ કર્યું છે.

(આ) આચારંગસૂત્રના ટીકાકાર શ્રી. શીલાંકસૂરિએ એની ટીકાના ૮૫ બ. પત્રમાં આ પદ્ય અવતરણરૂપે આપ્યું છે અને વિશેષમાં ત્યારબાદ “હત્યાદિ સ્વચૂચયૈરત્ર વહુ વિજૃમ્ભિતમિત્યલં વિસ્તરેણ” એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ ઉપરથી એમ સંભાવના થાય છે કે તેઓ નયાસ્તવ વાળા પદ્યના કર્તાને શ્વેતાંબર માનતા હોવા જોઈએ.

(૨) પૃ. ૨૨૨, પં. ૭. પૃ. ૭૬૧ ને બદલે પૃ. ૭૫૭ એમ સુધારવું.

(૩) પૃ. ૨૨૨, પં. ૩૦. પદ્યને બદલે ૩૦ મું પદ્ય એમ વાંચવું.

(૪) પૃ. ૨૨૩, પં. ૧૪. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિને બદલે શ્રી હરિભદ્રસૂરિ એમ જોઈએ.

(૫) પૃ. ૨૨૫ ટિ. ૧૪. આ ટિપ્પણમાં આપેલાં બે પદ્યો શ્રી સમંતભદ્રની કંઠ કૃતિમાં ઉપલબ્ધ થાય છે એ પ્રશ્ન ઉમેરવો.

અંતમાં શ્રી આનંદસાગરસૂરિજી જે શ્વેતાંબરીય સમંતભદ્રની કૃતિ તરીકે નયાસ્તવ વાળા પદ્યનો નિર્દેશ કરે છે તે સમંતભદ્રની એવી ખીણ કોઈ કૃતિ છે અને જો હોય તો તે કંઠ તેનો નિર્દેશ કરવા તેમને વિનવતો હું વિરમું છું.

સાંકડી શેરી, ગાળપુરા, સુરત.

તા. ૧૮-૧-૩૮.

प्रवास-गीतिका-त्रयं

संशोधक-महोपाध्याय श्री यतीन्द्रविजयजी महाराज

कुकशी-ज्ञानमंदिर के हस्तलिखित ग्रन्थों की सूची तैयार करते, उसके लुटेक पत्रों के बिडल में से विक्रम संवत् १४२७ के साल का श्रीजयानन्द नामक मुनि के हाथ का लिखा हुआ एक पत्र उपलब्ध हुआ। उसमें नेमाड़प्रवासगीतिका, मालवप्रवासगीतिका और वागड़प्रवासगीतिका; ये तीन गीतिकाएँ लिखी हुई हैं। प्रत्येक गीतिका युगल के नीचे जूने समय की गुजराती भाषा में मतलब भी दिया हुआ है। ये गीतिकाएँ उस समय के जिनालयों और उनके उपासकों की संख्या जानने के लिये बड़े महत्त्व और जैन इतिहास के लिये अति अगत्य की वस्तु है। पाठकों के जानने के लिये यहाँ ये गीतिकाएँ ज्यों की त्यों उद्धृत कर दी जाती हैं—

[१]

नेमाड़-प्रवास-गीतिका

मांडवनगोवरि सगसया, पंच ताराउर वरा ।
 विस-इग सिंगारि-तारण, नंदुरी द्वादस परा ॥
 हत्थिनी सग लखमणीउर, इक्क-सय सुह जिणहरा ।
 भेटिया अण्वजणवण, मुणिजयाणंद पवरा ॥ १ ॥
 लक्खतिय सहस-वि पणसय, पण सहस्स सगसया ।
 सय-इगविस दुसहसि सयल, दुन्नि सहस कणयमया ॥
 गामगामि भत्तिपरायण, धम्ममम्म-सुजाणगा ।
 मुणिजयाणंद निरक्खिया, सबल समणोवासगा ॥ २ ॥

—गुरु साथई नेमाड़नी यात्रा करिवा गया, मंडपाचलि ७००, तारापुरई ५, श्रृंगार अनई तारणपुरई २१, नांदुरीई १२, हस्तिनीपत्तनई ७, अनई लक्ष्मणपुरई १०१ जिनवरना चइत्य जुहारिया. तिमिज मंडपाचलिई त्रिण लाखि, तारापुरई ५०००, श्रृंगारपुरई ७००, नांदुरीई २१००, हाथिनपत्तनई २००० अनई लक्ष्मणपुरई २०० इम गाम-गामि ठाम-ठामई धण कण कन-कवंता भक्तिवंता धर्ममर्मना जाण सबल श्रमणोपासिकना गृह जोइया; आत्मा घणी प्रसन्न थइ छई. सं० १४२७ना मगसरई यात्रा कीधई छई लि० जयानंदमुनिना हस्तिनीपत्तने, इति नीमाड़प्रवासगीतिका.

[२]

मालव-प्रवास-गीतिका

भोजऊड-कुंदनउरि दुग, इंगलि णव जिणालया ।
 विस अवंति पण पडासलि, कुक्कडेसरिग समया ॥

सेमलि इक्क मगसिउर दुग, इग वसइ जणमणहरा ।
 चेइया वारस दसउरी, पणमिया भत्तिभरा ॥ १ ॥
 दुन्निसय इगसय पणसया, दोण्णि सहस्स दुग सया ।
 इक्कसय पणपन्नि इगसय, इग सग सय धम्मरया ॥
 पेखिया मालवजणवष, जिणप्रया भत्तिपरा ।
 मुणिजयाणंद सुणंदिया, सङ्कुगुणा पेक्ख वरा ॥ २ ॥

—गुरुदेवना संगतिइं भोजकूटिं २, कुंदनपुरइं २, इगलपुरइं ९, अवं-
 तिकाइं २०, पडासलीपुरइं ५, कुर्कुटेश्वरइं १, सेमलिपुरइं १, मक्षीपुरइं २,
 वसतिपुरइं १ अनइं दशपुरइं १२ जिनवरना उत्तुंग चइत्य बहुभक्ति भावइं
 जुहारिया. तिमहीज भोजकूटइं २००, कुंदनपुरइं १००, इंगलपत्तनइं ५००,
 अवंतिकाइं २०००, पडासलीपुरइं २००, कुर्कुटेश्वरपुरइं १००, सेमलपुरइं ५०,
 मक्षीपुरइं १००, वसतिपुरइं १००, दशपुरइं ७०० इमि धर्ममा रत्त, भक्ति-
 परायण, श्राद्धगुणवंत जिनदेवना भक्त श्रावकना गृह जोइ धणउं मोद उपन्युं
 छइं. मालवदेशना तीर्थ भेटो आत्मा पवित्र कीधइं छइं. सं० १४२७ना
 माहमासइं यात्रा पूर्ण कीधइं. इति मालवप्रवासगीतिका लि० जयानंदमुनिना
 सेमली नगरे.

[३]

बागड-प्रवास-गीतिका

इग वनकोड-गिरिउरे, मेघउर पण मंदिरा ।
 पागवई नागिंदउर इग, पाल दुग पण सव्वरा ॥
 थाणउर धुलेव इग इग, बायडे जिण चेइया ।
 मुणिजयाणंद सुपणिमिया, कम्मसत्तविणासया ॥ १ ॥
 दोण्णिसय णवसय पणसया, इक्क-दुग-पण-इग सया ।
 लक्खदले धुलेव अहिवइ, इग-पयडप्पभावया ॥
 समयसार वियक्खणा, धम्म उन्नइ कारगा ।
 मुणिजयाणंद धणयसमा, पेक्खिया सुह सावगा ॥ २ ॥

—बनकोटइं १, गिरीपुरइं ५, मेघपुरइं ५, नागेन्द्रपुरइं १, पालपुरइं
 २, सर्वलापुरइं ५, थानापुरइं १, धुलेवरपुरइं १, इमि बागड-मेवाड माहीइं
 कर्मरिपुना हणनारा श्री जिनवरना उत्तुंग चइत्य भेटिनइं आत्मा पवित्र
 थइ छइं तिमिज वनकोटइं २००, गिरिपुरइं ९००, मेघपुरइं, ५००, नागेन्द्र-
 पुरइं १००, पालपुरइं २००, सर्वलापुरइं ५००, थानापुरइं १०० अनइं लक्षदल
 मांही प्रगट प्रभावना धणी अनाथोना नाथ धुलेवना पति तो एकलडाज
 इम सिद्धान्तना विचारोमां विचक्षण धर्मोन्नतिना करणहार धनदसमा एवा
 सारा श्रावकना घोरो जोइया घणउं आनंद उपन्युं. इति बागड-प्रवास-गीतिका
 लि० जयानन्दमुनिना धुलेवनगरे संवत् १४२७ चैत्रवदि ८ तियो.

अंक ७]

प्रवास-गीतिका-त्रय

[२३१]

इन प्रवास-गीतिकाओं में कहे हुए प्राचीन गांवनामों और उनमें जिनालयों व श्रावकों के घर तथा उनके वर्तमानिक परिचय की तालिका इस प्रकार है:—

गांवका नाम जिनालय संख्या श्रावकगृह संख्या वर्तमान रेलवे स्टेशन रियासत

प्राचीन	वर्तमान	प्राचीन	वर्तमान	प्राचीन	वर्तमान		
मंडपाचल	मांडू	७००	१	तीन लाख	०	धार	महू
तारापुर	तारापुर	५	०	५०००	०	"	"
शृंगारपुर	सिंगाणा	२१	०	७००	२	धार, इन्दौर	"
तारणपुर	तालनपुर	२१	२	०	०	इन्दौर	"
नान्दुरी	नानपुर	१२	१	२१००	१	आलीराजपुर	दोहद
हस्तिनी—चिकली—	७	०	२०००	०	ग्वालीयर	"	
फान	ढोला						
लक्ष्मणपुर	लखमणी	१०१	१	२००	०	आलिराजपुर	"
भोजकूट	भोपावर	२	१	२००	०	ग्वालियर	महू
कुन्दनपुर	अमीझरा	२	१	१००	१	"	"
इंगलपुर	रींगनोद	९	२	५००	१६	देवास	जावरा
अवन्तिका	उज्जैन	२०	५	२०००	१००	ग्वालियर	उज्जैन
पडासलीपुर	पडासली	५	१	२००	०	इन्दौर	सुवासरा
कर्कुटेश्वर	कुकडेसर	१	१	१००	४०	"	भीमच
सेमलिपुर	सेमलिया	१	१	५०	२५	नामली	नामली
मक्षीपुर	मगसी	२	१	१००	२५	ग्वालियर	मकसी
वसंतपुर	बही	१	१	१००	०	"	पीपल्या
दशपुर	मन्दसौर	५	४	९००	०	"	मन्दसौर
वनकोट	वंकोडा	१	१	२००	९५	डुंगरपुर	
गिरीपुर	डुंगरपुर	५	४	९००	६०	"	
मेघपुर	बडोदा	५	१	५००	५०	"	
नोगेन्द्रपुर	चूडावाडा	१	०	१००	०	"	
पालपुर	पाल	२	१	२००	१	"	
सर्वलापुर	सावरा	५	१	५००	१५	"	
थानापुर	थाना	१	०	१००	०	"	
धुलेवपुर	केशरियाजी	१	१		०	उदयपुर	

इन तीर्थोंमें जिनके लिये उदयपुर, दोहद और ईडर स्टेशन हैं, जो बहुत दूर पड़ते हैं, किंतु स्टेशन से मोटर सर्वास होने से सुविधा हो गई है।

गीतिकाकारने अनूपदेश (नेमाड़प्रान्त) के मांडू, तारापुर, सिंगाणा, तालनपुर, नानपुर, चिकलीढोला और लखमणी इन सात स्थानों का प्राचीन परिचय दिया है। परन्तु वर्तमान में मांडू, तालनपुर और नानपुर में एक एक जिनालय है। उनमें मांडू के सिवाय के जिनालय प्राचोन नहीं, अर्वाचीन हैं। प्राचीनता के विषय में मांडू के बाद दूसरा नम्बर खमणी का है। इस समय यहाँ दो दो मील चौरस जमीन पर अनेक जिनालयों के खण्डहर धरोहर रूप में पड़े दिखाई देते हैं जो इसकी पूर्वकालीन जाहोजलाली के अस्तित्व को अद्यापि पर्यन्त बतला रहे हैं। ता. २९-१०-३२ के दिन यहाँ बालुभीलाला के खेत में श्रीपद्मप्रभस्वामी आदि की चौदह जिनप्रतिमा प्रगट हुई थीं, जो बड़ी सुन्दर और सर्वाङ्गावयव परिपूर्ण हैं। इनमें श्रीमहावीर भगवान की प्रतिमा उसके चिह्नों से परमार्हत राजा सम्प्रति के समय की प्रतीत होती है। अतएव यह निर्विवाद कहा जा सकता है कि श्रीलक्ष्मणपुर जैनतीर्थ दो हजार वर्ष से भी अधिक पुराना है। यहाँ पर एक विशाल जिनालय का आलीराजपुर जैनसंघ के तरफ से जीर्णोद्धार कराया गया है जो लम्बाई में १२० फुट, चौड़ाई में ५० फुट और ऊंचाई में ३५ फुट के अन्दाजन है। इसमें सं० १९९४ मगसरसुदि १० सोमवार के दिन सविधि प्रतिष्ठा होकर भूनिर्गत जिनप्रतिमाएँ विराजमान हो चुकी हैं—जिनमें तीर्थपति मूलनायक श्रीपद्मप्रभस्वामी की प्रतिमा विक्रमाब्द १०९३ वैशाखसुदि७ और शेष श्रीअःदिनाथ आदि की १३७० माघसुदि ५ सोमवार की प्रतिष्ठित हैं। इन प्रतिमाओं के प्रतिष्ठाकर कौन जैनाचार्य हैं?—यह अभी खोज पर निर्भर है।

मालवदेशीय तीर्थों में मगसी पार्श्वनाथ का विशाल सौध शिखरी जिनालय मांडू के धनकुबेर संग्रामसिंह सोनी का बनवाया हुआ है। कुकडेसर का दिव्य जिनमंदिर श्रीपार्श्वनाथ की छद्मावस्था के समय का बना माना जाता है। वही पार्श्वनाथ का विक्रमीय ९वीं शताब्दी का और पडासली का १२वीं शताब्दी के आसपास का बना मालूम होता है। सेंमलिया शान्तिनाथ का जिनालय एक यतिजी कहीं से उड़ा कर लाये हैं ऐसी किम्बदन्ति है। इसके सामने के चार थंभों से भाद्रवासुदि २ के दिन पहले वृधसा पानी निकलता था और अब केवल अत्यल्प जल ही निकलता है, यही इसका प्रभाव है।

वागडप्रान्तीय तीर्थस्थानों में वर्तमान में श्रीकेशरियाजी के अलावा बडोदा विशेष पुराना तीर्थ है। कहा जाता है कि केशरियानाथ की प्रभावशालिनी जिनप्रतिमा प्रथम यहीं प्रगट हो, बाद धूलेवगाँव में प्रगट हुई थी, उसके स्मारक रूप में यहाँ गाँव से थोड़ी दूर पीपलवृक्ष के नीचे चरण स्थापित हैं। यहाँ पर गाँव के बाजार में अति उत्तुंग कुरशी और शिखरवाला जिनालय विक्रम की ९वीं शताब्दी का बना हुआ है जो

अपनी नक़्शी और शिल्प की सजावट में अद्वितीय है। इस प्रान्त में यह स्थान केशरियाजी के समान ही तीर्थस्वरूप माना जाता है और डूंगरपुर, पुनाली, बंकोडा, पूंजपुर, आशपुर, साबरा आदि गाँवों के भावुक इसकी यात्रा के लिये आया करते हैं। इसके आसपास के जंगली प्रदेश से कभी कभी जिनप्रतिमाएँ और जिनालयों के अवयव भी प्रगट हुआ करते हैं, जो इसकी प्राचीनता के द्योतक हैं।

चूडावाडा गाँव से दो मील दूर आमलाघाटा पहाड की खोह में उसकी ढाल भूमि पर नागपति धरणेन्द्र का छोटा शिखरबद्ध सुन्दर देवालय है जिसमें धरणेन्द्रजी की श्याम वर्ण सफण भव्य मूर्ति स्थापित है। उसके नागफण पर छोटी श्रीपार्श्वनाथ की मूर्ति विराजमान है। इस प्रान्त में यह स्थान नागतन, नागोतन और नागकडा नाम से प्रसिद्ध है, परन्तु इसका असली नाम 'नागफणीतीर्थ' है। इस प्रभावशाली तीर्थ की स्थापना विक्रमीय १४वीं शताब्दी के आरम्भ में हुई मालूम होती है। इसके चारो तरफ इतनी सघन झाडी है कि जिसमें हिंसक जन्तुओं का भय सदा रहता है। बिना साथ, अकेले इसकी यात्रा करना जान जोखिम का काम है। वारिश में तो इसका रास्ता भी बन्द रहता है। पहले यहाँ भारी मेला भी भराता था, परन्तु सरकारी इन्तिजाम बराबर न होने से वह बन्द हो गया। देवालय की सीढ़ियों के नाके पर मजबूत बांधे हुए ऊपर नीचे दो जलकुंड हैं। उनमें गोमुखो द्वारा देवालय के नीचे से तीन झरणों का जल एकत्रित हो कर गिरता है। उसकी जलधारा एक इंची जाडी बारहो मास दिनरात पडती रहती है, दुष्काल में भी बन्द नहीं होती। आश्चर्य है कि कुंड पर खडे रह कर यदि नागफणी-पार्श्वनाथ की जयध्वनि की जाय, तो जलधारा तीन इंची जाडी पडने लगती है और जयध्वनि बन्द करने से अपने मूल स्वरूप में कायम रहती है। हमेशा जलधारा पडती रहने पर भी, उसका जल कुंडसे बाहर बह कर नहीं जाता, किन्तु कुंड में ही विलय हो जाता है और कुंड सदा जलपूर्ण ही रहते हैं। यही इस तीर्थ का आश्चर्यजनक प्रभाव है। दूसरा प्रभाव यह है कि इस स्थान पर कोई अवधूत योगी ठहर नहीं सकता। अगर कोई हिम्मतपूर्वक धूनी लगा कर ठहर भी जाय तो दूसरे या तीसरे दिन धरणेन्द्रजी उसको पेसा भय-भीत कर देते हैं कि-जिन्दगी पर्यन्त वह यहाँ फिर आनेका नाम नहीं लेता, अस्तु। इसके पास ही तीन चसमे की छोटी धर्मशाला है जो जीर्णशीर्ण हो रही है। अब इस प्रभावशाली जैनतीर्थ के जीर्णोद्धार की आवश्यकता है।
ॐ शान्तिः ! शान्तिः !! शान्तिः !!!

ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર

લેખક-શ્રીયુત સારાભાઈ મણિલાલ નવાખ

(ક્રમાંક ૨૬-૨૭ થી ચાલુ)

આ સ્તોત્રની મૂળે ગાથાઓ પાંચ જ હતી, તે સંબંધીના ખીન્ન ઉલ્લેખો આપતાં પહેલાં, તેની ઉપસમ્પદ દીકાઓ, દીકાકારો વગેરેનાં પ્રમાણો આપણે પ્રથમ તપાસી લઈએ.

૧ બૃહદ્વૃત્તિ રચનારનું નામ તથા સમય નિશ્ચિત નથી, પરંતુ ‘ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર’ ની લઘુ વૃત્તિના રચયિતા ‘શ્રી. ચન્દ્રાચાર્ય’ બૃહદ્વૃત્તિમાંથી કેટલાક મંત્રોનો ઉલ્લેખ કરે છે, તે ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મલે છે કે વિક્રમની બારમી સદીમાં બૃહદ્વૃત્તિ લખાત હોવી જોઈએ.

૨ શ્રી. ચન્દ્રાચાર્યકૃત લઘુવૃત્તિ. ૨ સમય-વિક્રમની બારમી સદી.

૩ શ્રી. પાર્શ્વદેવ ગણિકૃત લઘુવૃત્તિ. ૩ સમય-વિક્રમની તેરમી સદી ની શરૂઆત.

૪ શ્રી. જ્ઞાનપ્રભસૂરિકૃત વ્યાખ્યા. ૪ સમય-વિક્રમની ચત્તરમી સદી.

૫ શ્રી. જયસાગરકૃત વૃત્તિ. સમય વિક્રમની પંદરમી સદી.

૬ શ્રી. હર્ષકીર્તિસૂરિકૃત વ્યાખ્યા. ૫ સમય-વિક્રમની સપ્તમી સદી.

૭ શ્રી. સિદ્ધિચન્દ્રગણિકૃત વ્યાખ્યા. ૬ સમય-વિક્રમની અઠારમી સદી.

૮ જૈન ગ્રંથાવલીમાં દર્શાવેલ લઘુવૃત્તિ (શ્લોક ૮૫૦ ?)

આ પ્રમાણેના આઠ ઉલ્લેખો પૈકી નં ૧ ની બૃહદ્વૃત્તિ તો અજે ઉપસમ્પદ નથી અને નંબર ૮ ‘જૈનગ્રંથાવલીમાં’ દર્શાવેલ ૮૫૦ શ્લોક પ્રમાણની લઘુવૃત્તિ જે જણાવી છે તે કોઈ દીકા નથી, પરંતુ ‘ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર’ ના માહાત્મ્ય ઉપર રચાયેલી ‘પ્રિયંકરનુપકથા’^૭ ની જ પ્રત છે. અને તેના અંત ભાગમાં ॥ ઉપસર્ગહરસ્તોત્રલઘુવૃત્તિરિયં સમ્પૂર્ણા ॥ આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ હોવાથી જ ‘જૈન ગ્રંથાવલીમાં’ તે પ્રમાણે ઉલ્લેખ કરેલો છે. કારણકે વૃત્તિના શ્લોક ૮૫૦ નથી, ૮ એટલે નંબર. ૨ થી ૭ સુધીના દીકાકારોનાં પ્રમાણોની બારીક તપાસ કરવાથી ગાથાએનું પ્રમાણ જણાઈ આવશે.

૧ “જૈનસ્તોત્ર સંદોહ ભાગ. ૧લા” ના ૬ પરિશિષ્ટ, પૃષ્ઠ ૭૫-૭૬ જુઓ.

૨ “જૈનસ્તોત્ર સંદોહ ભાગ. ૧લા” ના ૬ પરિશિષ્ટ, પૃષ્ઠ ૬૭ થી ૭૬ માં પ્રકાશિત.

૩ “જૈનસ્તોત્ર સંદોહ ભાગ ૨, મંત્રાધિરાજ ચિંતામણિ” ના ૫ ૧ થી ૧૩ માં પ્રકાશિત.

૪, ૫ અને ૬ “અનેકાર્થ રત્ન મંજુષા” નામના ગ્રંથની પાછળ જોડેલા ‘સપ્તસ્મરણાનિ’ પૃષ્ઠ ૭ થી ૨૪ ઉપર છપાએત્ર દ્વિતીય સ્મરણ વૃત્તિ જુઓ.

૭ “પ્રિયંકરનુપકથા” ના ચૈત્રી ભાષાંતર માટે મારા તરફથી હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનાર “મહાપ્રાભાવિક નવ સ્મરણ” નામનો ગ્રંથ જેવા વાચકોને મારી ભલામણ છે.

૮ જુઓ. Prof. Peterson દ્વારા સંપાદિત (operations in search of Sanskrit Mss. in the Bombay circle. Page. 123) જૈનીય પુસ્તાકાનિ વિભાગ.

૨ શ્રી ચન્દ્રાચાર્ય—“ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર”ની ઉપલબ્ધ ટીકાઓ પૈકાની સૌથી પ્રાચીન ટીકાના રચનાર આ આચાર્ય ક્યારે થયા, તે સંબંધીનો ઉલ્લેખ ટીકામાં મળી આવતો નથી. પરંતુ તેઓએ રચેલી ટીકાનો જ આધાર લઈને ‘શ્રી પાર્શ્વદેવગણિ’એ ટીકા રચી હાથ તેમ લાગ છે, કારણકે બંને ટીકાઓ મેળવતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે આ બંને ટીકાઓમાં ઘણી જાતની સમાનતા છે. બીજી આ ટીકાકાર બીજી ગાથાની ટીકામાં જણાવે છે કે તેઓશ્રીએ ચંદ્રસેણ ક્ષમાશ્રમણના વચનાનુસાર ચિંતામણિચક્ર કરેલું છે.”

આ ચંદ્રસેણ ક્ષમાશ્રમણનો ઉલ્લેખ તેરમા સૈકામાં થયેલ ‘શ્રી વર્ધમાનવિદ્યા કલ્પ’ના રચયિતા શ્રી સિંહતિલકસૂરિએ પણ આ પ્રમાણે કરેલો છે—“શ્રીચન્દ્રસેનપૂજ્યાચાર્ય પરંપરાગતં કલ્પં” અહીંયા પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે ઉપયુક્ત ચંદ્રસેણ ક્ષમાશ્રમણ અને શ્રી ચંદ્રસેણ પૂજ્યાચાર્ય એ બંને એક હશે કે જુદા ? મારી માન્યતા પ્રમાણે તો તે બંને એક જ હોવા જોઈએ. અને તે પણ બીજા કોઈ નહિ, પરંતુ વજ્રસેન સ્વામિના શિષ્ય અને ચંદ્રશાખાના સ્થાપક જ હોવા જોઈએ. વળી ટીકાકાર ટીકાના પ્રાંત ભાગમાં ઉલ્લેખ કરતાં જણાવે છે કે:—

“ઉપસર્ગહરસ્તોત્રં, વિવૃત્તં સંક્ષેપતો ગુરુમુખેન ।

વિજ્ઞાય કિમપિ તત્ત્વં, વિદ્યાવાદાભિધગ્રન્થાત્ ॥”

અર્થાત—ટીકાકારે ઉપસર્ગહરસ્તોત્રનું વિવરણ પોતાના ગુરૂના મુખથી સંભળીને તથા વિદ્યાવાદ નામના કોઈ ગ્રન્થના તત્ત્વ પરથી કરેલું છે એમ જણાય છે. તો આ વિદ્યાવાદ નામનો ગ્રન્થ ટીકાકારના સમયમાં હોવો જોઈએ, કારણકે તેઓના સમયમાં પૂર્વે તો હતાં જ નહિ કે આપણે આ સ્થળે વિદ્યાપ્રવાહ પૂર્વની કલ્પના કદી શકીએ અને તે પ્રમાણે કલ્પના કરવી વાસ્તવિક પણ નથી, કારણકે જો તેઓએ ‘પૃર્વાત્’ શબ્દ ‘ગ્રન્થાત્’ના અદ્દે વાપર્યો હોત તો કલ્પનાને કોઈ પણ સ્થાન મલત. હું માનું છું કે ગ્રન્થકારે જે ‘વિદ્યાવાદ’ નામના ગ્રન્થનો ઉલ્લેખ કરેલો છે, તે કદાચ ‘શ્રી ભૈરવપદ્માવતી કલ્પ’ના કર્તા શ્રી મલ્લિખેણસૂરિ વિરચિત ‘વિદ્યાનુશાસન’ નામના ગ્રન્થનો કર્યો હશે. મારી આ કલ્પના જો વાસ્તવિક હોય તો આ ટીકાકારનો સમય શ્રી મલ્લિખેણસૂરિના સમય-અગિયારમા સૈકાની પછી અને ‘શ્રી પાર્શ્વદેવગણિ’ના સમય-વિ. સં. ૧૨૦૩ પહેલાંનો હોવો જોઈએ. કારણકે આ ટીકાકારે ‘બૃહદ્વૃત્તિ’માંના કેટલાક મત્રોનો ઉલ્લેખ ટીકાના અંત ભાગમાં કરેલો છે, જ્યારે ‘પાર્શ્વદેવગણિ’ નથી તો ‘બૃહદ્વૃત્તિ’નો ઉલ્લેખ કરતા કે નથી ચંદ્રસેણ ક્ષમાશ્રમણનો ઉલ્લેખ કરતાં, છતાં પણ આમનાથી તો લગભગ અધાએ આ ટીકાકારને મલતાં જ આપે છે.

વળી પંડિત અહેચરદાસે “ઈત્યુપસર્ગહરસ્તોત્રલઘુવૃત્તિઃ સંપૂર્ણચન્દ્રાચાર્યકૃતા સમાપ્તા” આવા કોઈ એક પ્રતના પ્રાંત ભાગના ઉલ્લેખ ઉપરથી આ ટીકાકાર ચન્દ્રાચાર્ય ના અદ્દે સંપૂર્ણમાંનો સં શબ્દ વધારાનો સમજી પૂર્ણચન્દ્રાચાર્ય હોવાની એક કલ્પના કરીને, તે ટીકાકારને વિક્રમના સત્તરમા સૈકામાં થઈ ગયા હોવાની કલ્પના કરી છે તે

૯ ચંદ્રણક્ષમાસમણવચનાઓ ચક્રોત્તીર્ણા પ્રસ્તાવાત્ કથિતા ॥

—જૈન સ્તોત્ર સંદેહ, ભાગ ૧ લો પૃ ૭૧

વાસ્તવિક નથી. વળી સત્તરમા સૈકામાં ‘પૂર્ણચન્દ્ર’ નામના ડોઝ પણ મુનિ થઇ ગયાતું તેઓ સાબિત કરી શકતા નથી. આવી રીતે પૂરી તપાસ કર્યા વિના કલ્પના દોડાવવી વ્યાજબી નથી.

આ ટીકાકાર ‘ચન્દ્રાચાર્ય’ ઉપસગગદ્દર સ્તોત્રની ગાથાઓ પાંચ જ આપે છે અને તેની ગાથાઓ વધારે હોવાતું લખતા નથી. તેમના સમયમાં જે ‘બૃહદ્વૃત્તિ’ની માફક ગાથાઓ વધારે હોત તો તેઓ જેવી રીતે ‘બૃહદ્વૃત્તિ’ના મંત્રો ઠાંકે છે, તેવી રીતે વધારે ગાથાઓનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના રહેત જ નહિ.

૩ શ્રી. પાર્શ્વદેવગણિ. આ પાર્શ્વદેવગણિ પ્રખર મંત્રવાદી હોવા જોઇએ. પાંડિત બહેચરદાસ તો આ મહાપુરૂષ પણ સત્તરમા સૈકામાં થઇ ગયા હોવાની કલ્પના કરે છે, બ્યારે તેઓએ ‘પદ્માવતી અષ્ટક’^{૧૧}ના નવ શ્લોકો પર ૫૨૨ (પાંચસો ને બાવીશ) શ્લોકો પ્રમાણ ટીકા રચી છે. તેની પ્રાંતે, તે ટીકાની રચનાની સાલ સ્પષ્ટ જણાવી છે.

वर्षाणां द्वादशभिः, शतैर्गतैस्त्र्युत्तरैरियं वृत्तिः ।

वैशाखे सूर्यदिने, समर्थिता शुक्लपञ्चम्याम् ॥

અર્થાત્—સંવત ૧૨૦૩ વર્ષે વૈશાખ સુદી પચમીને રવિવારના દિવસે આ વૃત્તિની રચના કરી.

આ ટીકાકાર ‘શ્રીપાર્શ્વદેવગણિ’એ ‘સંગીત સમયસાર’ નામનો એક સંગીતશાસ્ત્રનો પણ ગ્રંથ રચ્યો છે. જે ત્રિવેન્દ્રમ સિરીઝમાં છપઇ ગયેલ છે. તેઓએ રચેલા બીજા ગ્રંથો માટે મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા ‘જૈન સ્તોત્ર સંદોહ ભાગ ૧ તથા ૨’ની પ્રસ્તાવના જેવા ભક્ષામણુ છે.

આ ટીકાકાર ‘શ્રીપાર્શ્વદેવગણિ’ પોતે રચેલી ટીકાની શરૂઆતમાં જ આ સ્તોત્રની ગાથાઓ પાંચ જ છે, તેમ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરે છે; જે આ પ્રમાણે છે:—

श्रीपार्ष्वनाथस्य सम्बन्धि मन्त्रस्तोत्रं ‘उपसर्गहर’ नामप्रख्यातं पञ्चगाथ-प्रमाणम् । तस्य मया कथितवृद्धोपदेशेन अस्यैव स्तोत्रकल्पानुसारेण चात्मनः स्फुटावबोधनिमित्तं संक्षिप्ता वृत्तिविधीयते ।

આ ઉપરથી એમ પણ સાબિત થાય છે કે તેઓએ પોતાની ટીકા પહેલાંના પ્રાચીન કલ્પાનુસારે રચી છે; અને તેને વધારે સ્કુટ કરી છે. તેઓના આ કથનથી એમ પણ માનવાને કારણુ રહે છે કે તેઓએ ઉપર્યુક્ત શ્રીચન્દ્રાચાર્યની ટીકા જોઇ હશે, અને તેથી જ તેઓની ટીકામાં કાતન્ત્ર વ્યાકરણનાં સૂત્રો અને થોડા વધારાના મંત્રો સિવાય મે ટે ભાગે કાંઇ વિશેષતા નથી. વળી તેઓ બૃહદ્વૃત્તિનો પણ ઉલ્લેખ કરતા નથી, તેથી તેઓના જેવામાં બૃહદ્વૃત્તિ આવી નથી, તે વાત તો નિર્વિવાદ રીતે જાણી શકાય છે.

^{૧૦}જુઓ ઇ. સ. ૧૯૩૭માં મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ “શ્રી ભૈરવપદ્માવતી કલ્પ” નામનો ગ્રંથ.

^{૧૧}જુઓ મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ “જૈન સ્તોત્ર સંદોહ ભાગ. ૧”ના પૃષ્ઠ ૭૬થી ૧૦૪.

૪ શ્રીજિનપ્રભસૂરિ-જેવી રીતે, વિક્રમની સત્તરમી સદીમાં મુગલ સમ્રાટ અકબર આદશાહના દરબારમાં તપાગચ્છાધિપતિ જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિષ્ણવસૂરિએ આદશાહ તરફથી સન્માન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તેવી જ રીતે શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ પણ વિક્રમની ચઉદમી સદીમાં પુલક સુલતાન મહમ્મદશાહના દરબારમાં બારે માન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ભારતીય મુસલમાન આદશાહોના દરબારમાં, જૈનધર્મનું મહત્ત્વ સાબીત કરવાવાલા અને તેનું ગૌરવ વધારવાલા ઘણું કરીને, સવંથી પ્રથમ આ આચાર્ય થયા.

તેઓએ ‘ ઉપસગ્ગહર સ્તોત્ર’ની ‘ અર્થકલ્પલતા ’ નામની ટીકા સંવત્ ૧૩૬૫ના પોષ સુદી ૯ ને સોમવારના રોજ સંપૂર્ણ કરી હતી. તે સંબંધી છપાએલી ટીકાના પ્રાંત ભાગમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ મલી આવે છે:—

“ ઉપસર્ગહરસ્તોત્રે, વ્યાખ્યા કિચ્ચિન્મયાડરચિ ।

યાડત્ર ચાનોચિતી વાચ્યે, સા શોધ્યા કૃપયા બુધૈઃ ॥૨॥

વૃત્તિઃ સૈષા વિશેષોક્તિ-રોચિષ્ણુઃ ચારુચેતનેઃ ।

‘ અર્થકલ્પલતા ’નામ, ચિરરાત્રાય વાડર્ચ્યતામ્ ॥૨॥

સંવદ્વિક્રમભૂપતેઃ શરઙ્ગવૃદ્ધિમૃગાઙ્કૈમિતે ।

પૌષસ્યાસિતપક્ષભાજિ શશિના યુકે નવમ્યાં તિથૌ ।

શિષ્ય શ્રી જિનસિંહસૂરિસુગુરોર્વૃત્તિ વ્યધાત્તામિમાં ।

શ્રી સાકેતપુરે જિનપ્રભ ઇતિ ય્યાતો મુનીનાં પ્રભુઃ ॥૩॥

વળી છેલ્લા શ્લોકમાં તેઓશ્રીએ પોતાના પુણ્ય ગુરુદેવ શ્રી જિનસિંહસૂરિના નામનો તથા ટીકાનાં રચના સકેતપુર નગરમાં કરી, તેવો ઉલ્લેખ પણ કર્યો છે.

આ આચાર્યવર્યને પ્રતિદિન નવું સ્તોત્ર રચી નિરવધ આહાર ગ્રહણનો અભિગ્રહ હતો. તેઓશ્રીએ ચમક-શ્લેષ-ચિત્ર-છંદો વિશેષમાં બિન્ન બિન્ન પ્રકારના ૭૦૦ સ્તવન^{૧૨}ની રચના કરી, પોતે ખરતરગચ્છાતુયાયી હોવા છતાં પણ તપાગચ્છાધિપતિ શ્રી સોમતિલક-સૂરિને^{૧૩} [શિષ્ય પરિચારાદિના પઠન પાઠન માટે] અર્પણ કર્યો હતો. આ મહાપુરુષની કેટલીક ચમત્કારિક સ્તોત્ર કૃતિઓ માટે જીઓ મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ ‘જૈન સ્તોત્ર સદેહ ભાગ. ૨’ને અને ‘શ્રી ભૈરવપદ્માવતી કલ્પ’ નામનો તાજેતરમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ ગ્રંથ.

તેઓશ્રી લઘુખરતર શાખા પ્રવર્તાવનાર શ્રીજિનસિંહસૂરિના શિષ્ય હતા, અને ચક્ર-મી સદીના મહાપ્રાભાવક આચાર્ય હતા. તેઓશ્રીએ સ્તોત્રો સિવાયની રચેલી કૃતિઓની વિગત અને તેઓશ્રીના જીવન ચરિત્રની ટુકં સામગ્રી, મળી શકી તેટલી, મારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલ ‘ મંત્રધિરાજ ચિંતામણિ ’ નામના ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં આપવામાં આવેલ છે. વળી

૧૨ તેઓશ્રીએ રચેલાં ઉપલગ્ધ સ્તોત્રો માટે જીઓ જૈન સ્તોત્ર સંદેહ ભાગ ૧ લાની પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૬૫.

૧૩ તેઓશ્રીના વિશેષ પરિચય માટે જીઓ જૈ. સ્તો. સંદેહ ભાગ.૧લાની પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૬૧.

તેઓશ્રી કારસી, સરકૃત, પ્રાકૃત, શૌરસેની, પિશાચી વગેરે દરેક ભાષાઓના ગ્ણણકાર હતા, જે તેઓશ્રીનો રચેલી કૃતિઓ જોવાથી તુરત જ જણાઈ આવે છે.

વરાહમિહિર અને આ સ્તોત્રનો રચના કરનાર શ્રી ભદ્રબાહુરવામી ભાઈઓ હતા, તે સંબંધીના સૌથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ^{૧૪} તેઓશ્રી પોતાના ટીકાની શરૂઆતમાં જ કરે છે. જેની નોંધ આ લેખની શરૂઆતમાં જ લેવામાં આવી છે. પરંતુ આ કૃતિ શ્રુતકેવલીએ કરેલી હોવાથી તેના મહિમા માટે અશ્રદ્ધા કરવી નહિ, ^{૧૫} એવું પોતે જ પોતાની ટીકામાં વર્ણવે છે; એટલે કે આ સ્તોત્રના કર્તા શ્રુતકેવલી ભદ્રબાહુ જ છે, એમ તેઓશ્રીનું પણ માનવું છે.

વળી આ સ્તોત્રની પહેલી ગાથામાં જગદ્વલ્લભકર, સૌભાગ્યકર, ભૂતાગ્નિઅહકર, ક્ષુદ્ધો-પદ્મનાશકર વગેરે આઠ યત્રો અને પાર્શ્વયદ્ધ, યક્ષિણીના મત્રો ગોપવેદો છે. આઠ ગાથામાં પહેલો 'વિષધર મૃદુલિંગ મત્ર'નો 'બૃહદ્વ્યક્ર' નામનો સર્વ સંપત્તિને આપવાવાળો યંત્ર તથા 'ચિંતામણિ ચક્ર' નામનો ચિંતવેલા કાર્યની સિદ્ધિ કરનારો નૃપ—અગ્નિ—ચોર—શાકિની વગેરે ક્ષુદ્ધોપદ્મ નિવારણ કરનારો યંત્ર ગોપવેદો છે. ત્રીજી ગાથામાં વંધ્યા શબ્દનો નાશ કરવાવાળો, મૃતવત્સા દોષનો નાશ કરવાવાળો તથા કાકવંધ્યા દોષનો પણ નાશ કરવાવાળો, આળકોની અહપીડા નિવારણ કરવાવાળો, દુર્ભંગને સૌભાગ્ય દેવાવાળો, અપરમાર વગેરેનો નાશ કરવાવાળો એમ અનેક યત્રો કહેલાં છે. ચોથી ગાથામાં વળી સર્વ અભિષ્ટને આપવાવાળું દેવકુલ અને 'કલ્પદ્રુમ' યંત્ર કહેલો છે. તથા પાંચમી ગાથામાં શાંતિક, પૌષ્ટિક અને ભૂત—પ્રેત—શાકિની—ડાકીની—જ્વરાદિનો નાશ કરનાર તથા સર્વરક્ષા ગોપવેલી છે. આ પ્રમાણેનું વર્ણન ટીકાકારે ટીકાના છાપેલા પૃષ્ઠ ૮ તથા ૯ ઉપર કરેલું છે.

આ યત્રો વગેરેનું વર્ણન અરાયરે શ્રી ચન્દ્રાચાર્યની ટીકા કે જેનો ઉલ્લેખ હું અગાઉ નંબર એમાં કરી ગયો છું, તે ટીકાની અંદર અતાવેલા યત્રોના વર્ણનને અરાયર મલતું આવે છે, અને તેથી જ શ્રી જિનપ્રભસૂરિએ તે યત્રો વગેરે કેવી રીતે અનાવવાં તેનું વર્ણન પોતાની ટીકામાં આપવું ઉચિત નહિ ધાર્યું હોય.

ખીજી ગાથાની ટીકામાં પૃષ્ઠ. ૧૬ ઉપર તેઓશ્રી બૃહદ્વૃત્તિનો ઉલ્લેખ કરતાં લખે છે કે:—

“બૃહદ્વૃત્તૌ—શાન્તિકર્પોષ્ટિકવશ્યાકર્ષણોજ્ઞાટનસ્તમ્ભનવિદ્વેષણમારણલક્ષણ-કર્મનિર્માણાલંકર્મણત્વમેતન્મન્ત્રસ્ય ” (અનુસંધાન ૨૬૯ માં પાનામાં)

૧૪ આ ઉલ્લેખને અરાયર મલતો જ ઉલ્લેખ ‘પ્રયધિચિંતામણિ’ના રચનાર મેરૂતંગ-સૂરિ પણ કરે છે. અને તે અંતની રચના વિ. સં. ૧૩૬૧ માં થયેલી છે, પરંતુ આ અને આચાર્યો સમકાલીન હોવાથી જ આ ઉલ્લેખને મેં સૌથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ કહેલો છે. કારણકે અનેમાં તદ્દાવત આર જ વર્ષનો છે.

૧૬ ‘પદ્મપરમેષ્ઠિગર્ભિતત્વાત્ શ્રુતકેવલિપ્રણીતત્વાચ્ચ નાસ્ય સ્તવરાજસ્ય પ્રભાવમહિમા દુઃશ્રદ્ધાનઃ । સાક્ષાત્ ક્રિયન્તે चास्य विवेकिभिरनेके प्रभावा-तिशया इति ।’—સપ્તરમરણાનિ—પૃષ્ઠ ૧૦.

दिगंबर शास्त्र कैसे बने ?

लेखक:-मुनिराज श्री दर्शनविजयजी

(गतांक से क्रमशः)

प्रकरण १७—आ. सोमप्रभसूरिजी

श्वेताम्बर गुर्वावली और पट्टावलीओंमें सूरिपरंपरा है कि—

भगवान् महावीरस्वामीसे यथानुक्रमसे पट्टधर ४१ अजितदेवसूरि, ४२ विजयसिंहसूरि, ४३ सोमप्रभसूरि-मणिरत्नसूरि और ४४ श्रीजगच्चंद्रसूरि हुए।

४१ अजितदेवसूरि—आपके गुरुभ्राता वादिदेवसूरिजीने गूर्जराधीश्वर महाराजा सिद्धराज जयसिंह की पंडितपरिषद्में अणहिल्लपुर पाटणमें दिगम्बर आचार्य कुमुदचंद्र को शास्त्रार्थ करके पराजित किये थे।^१

४२ विजयसिंहसूरि—आपने सं० ११४३ वै० सु० ३ गुरुवार के दिन प्रतिष्ठित जिनमूर्ति नाडोल के जिनमन्दिरमें विद्यमान है। (ले० नं० ३७५)

४३ सोमप्रभसूरि—आपने शतार्थी श्लोक, कुमारपाल प्रतिबोध, सुमति-नाथचरित्र, सिन्दूरप्रकर (सूक्तमुक्तावली) और शृंगारवैराग्यतरंगिणी वगैरह ग्रंथ बनाये हैं। आपने सं० १२३८ माघ शुक्ल ३ शनिवारको जिन-मातृपट्टिका की प्रतिष्ठा कि है जो आज शंखेश्वरतर्थ के जिनमन्दिरमें विद्यमान है। (लेख नं० ४९८)

१ दि० आ० जयसेनने पंचास्तिकाय (रचना वि० सं० १३६९) और प्रवचनसारकी टीकाएं बनाई हैं। आपने प्रवचनसारकी टीकामें इन्हीं आ० कुमुदेन्दु को नमस्कार किया है। आ० जयसेन के गुरु नयकीतिका स्वर्ग-गमन श० सं० १०९९ में है। —स्वामी समन्तभद्र, पृ० १६७

(२५८ भा पानानुं अनुसंधान)

अर्थात्—आ ज मंत्रथी शान्तिक पौष्टिक-वश्यकर्म-आकर्षण-रतन-विद्वेषण-भारण वगैरे कार्ये यत्र शक्ये छे.

आ टीकाकार ने ष्टुदृष्टिने उल्लेख करे छे ते ष्टुदृष्टि. अन्द्राचार्य ने मंत्रथी मन्त्रो टांके छे ते नहि पशु अन्द्राचार्यनी टीकांनो ज अथवा तो 'यितामण्डि कल्प'ने उल्लेख करे छे, कारण के टीकाकार भीण गाथाना टीकांनो आ ष्टुदृष्टिने उल्लेख करे छे अने भीण गाथाना यितामण्डि मंत्र गोपनेलो छे, न्यारे यितामण्डि मन्त्रुं 'वस्तुत वषुंन 'यितामण्डि कल्प'में छे. परंतु तेओ ष्टुदृष्टिने उल्लेख करे छे, ते न्येतां तो अन्द्राचार्यनी टीकांनो ज उल्लेख करता छे, कारण के शश्यातमां पशु तेमांथी ज उल्लेख करेलो छे, जे आपतनी नोंध में आ लेखमां ज करेली छे. (अपूण्य)

१६ न्युओ "आ मानतुंगसूरि शिष्य श्री धर्मधोषसूरि कृत 'यितामण्डि कल्प'.

—मंत्राधिराज यितामण्डि पृष्ठ ३०थी ३५.

४४ श्रीजगच्चंद्रसूरि—आपने कई दिगम्बर आचार्योंको शास्त्रार्थमें पराजित किया है। आप बड़े त्यागी व तपस्वी थे। आपकी तपस्या के प्रभावसे आपको “महातपस्वी” की उपाधि मिली थी। अतएव आपकी शिष्यपरंपरा की “तपगच्छ” पेसी ख्याति हुई है। तपगच्छ यह निर्गन्ध गच्छ का छठा नाम है।

ये सब प्राभाविक श्वेताम्बर आचार्य हैं, दिगम्बर समाज पर भी इनका प्रभाव अच्छा पड़ा है।

आ० सोमप्रभसूरिके सिन्दूरप्रकरण याने सूक्तमुक्तावली ग्रंथको दिगम्बर समाजने ज्योंका त्योंही अपना लिया है। दिगम्बर विद्वानोंने सूक्तमुक्तावली के पादपूर्ति ग्रन्थ बनाये हैं और भाषा कवित्त बनाया है।^२ इसके अलावा दिगम्बर समाजमें इस ग्रन्थ की पेसी प्रतिष्ठा है कि इसके एक श्लोकके आधारपर दि० समाजके तेरापंथी और वीशपंथीके भेद कायम हुए माने जाते हैं। वह श्लोक इस प्रकार है—

भक्ति तीर्थकरे गुरौ जिनमते संघे च हिंसाऽनृत—

स्तेयाब्रह्मपरिग्रहाद्युपरमं क्रोधाघरीणां जयं ॥

सौजन्यं गुणिसंगमिन्द्रियदमं दानं तपो भावनां ।

वैराग्यं च कुरुश्च निवृत्तिपदे यद्यस्ति गंतुं मनः ॥ सि० ८ ॥

जिन पूजहिं गुरु नमहिं, जिनमतबैन वखानहि ।

संघभक्तिआदरहिं, जीवहिंसा नहि जानहि ॥

जूठ अदत्त कुशील त्यागि, परिगहिपरमानहिं ।

क्रोध मान छल लोभ जीति, सज्जनठिति ठानहि ॥

गुणसंग करहि इंद्रिय दमहि । देहि दान तप भाव जुत्त ॥

गहि मन विराग इंहिविधि रहहि । ते जगमें जीवनमुक्त ॥८॥ छप्पय ॥

कहा जाता है कि—इन २० बातों को माननेवाले “वीशपंथी” और इनमेंसे १३ बातों को माननेवाले “तेरापंथी” हैं। इसके ११ वे श्लोकमें

२ सिन्दूरप्रकरणकी भाषा कवित्तका मंगलाचरण इस प्रकार है—

शोभित तपगजराज, सीस साँदूर पूर छवि ।

बोधदिवसआरंभ, किरनकारण उद्योत रवि ॥

मंगल तरूपल्लव, कषायकंतार हुताशन ।

बहुगुणरत्ननिधान, मुक्तिकमला कमलासन ॥

इह विधि अनेक उपमा सहित । अरुन वरन संतापहर ॥

जिनराय पाय नख ज्योतिभर । नमत बनारसी जोरि कर ॥१॥ छप्पय ॥

—बनारसीविलास गुटको, पृ. ११६, पु० नं० २७ ।

—श्रीदिगम्बर जैनपंचायत शिखरबन्द मन्दिर, चौकडा, सरधना।

पुरुषपूजाका विधान है जो पं० बनारसीदाससे ही चले हुए “तेरापंथी” मतसे प्रतिकुल है^३। अस्तु।

श्वेताम्बरीय ग्रन्थोंको अपनाना यह तो दिगम्बर समाजमें चला आता है। किन्तु पं० बनारसीदासजीने इसके हीन्दी कवित्तमें भी अपने दिगम्बरी स्वभावका परिचय कराया है और भोलीभाली जनता को धोखेमें डालनेका प्रयत्न किया है। देखिये—

१ पं० नाथुराम प्रेमी संपादित ‘बनारसी विलास’ के पृष्ठ ६६ पर सिन्दूर प्रकरण मूल के ‘भवारण्य मुक्त्वा’ पदवाले ९८ वे श्लोकका अनुवाद नहीं दिया है, किन्तु उस स्थानमें तीन और कवित्त दे दिए हैं जिनके बारेमें संपादक महाशयको लिखना पडा है कि—“नीचे लिखे तीन कवित्तों के मूल श्लोक नहीं मिले।” दिगम्बर विद्वानोंने भाषा ग्रंथोंमें किस प्रकार गडबडाध्याय चलाया है उसका यह नसुना मात्र है। तेरापंथी दिगम्बर विद्वानोंने पुराणोंकी भाषामें भी इसी नीतिसे काम लिया है।

२ ग्रन्थप्रणेता आचार्य श्वेताम्बर होनेपर भी भाषाकारने प्रशस्तिमें उनको दिगम्बर लिख दिया है। दोनोंकी अंतिम प्रशस्तिसे इसका ठीक खुलासा हो जाता है।

मूल—सोमप्रभाचार्यप्रभा च यन्न, पुंसां तमःपंकमपाकरोति ॥

तदप्यमुष्मिन्नुपदेशलेशे, निशम्यमानेऽनिशमेति नाशम् ॥ ९९ ॥

अभजदजितदेवाचार्यपट्टोदयाद्रि-द्युमणिविजयसिंहाचार्यपादारविन्दे ॥

मधुकरसमतां यस्तेन सोमप्रभेण, व्यरचि मुनिपराज्ञा सूक्तमुक्तावलीयम् ॥ १०० ॥

भाषा—पर निदा त्यागिकरु ॥९८॥ आलस त्यागि जागि नर चेतन ॥९९॥

जैनवंशसरहंस दिगम्बर मुनिपति, अजितदेव अतिआरज।

ताके पट वादिमतभंजन, प्रगटे विजैसेन आचारज ॥

ताके पट भये सोमप्रभ, तिन्ह यह ग्रंथ कियो हित कारज।

ताके पढत सुनत अवधारत, होहि सुरूप जे पुरिष अनारज॥१००॥कवित्त

दोहा—कौरपाल बनारसी, मित्रजुगल एकचित्त।

तिन ग्रंथ भाषा कियौ, बहुविध छंद कवित्त ॥ १०१ ॥

(अनुसंधान २७२ भा पानाभां)

३ जो जिनंद पूजै फुलनिसौं, सुरनैनन पूजा तसु होइ।

वंदै भावसहित जो जिनवर, वंदनोक त्रिभुवनमें सोइ ॥

जो जिन सुजसकरे जब ताकि, महिमा इंद्रकरहि सुरलोय।

जो जिनध्यान करत बनारसी, ध्वावहि मुनि ताके गुण जोय ॥११॥ कवित्त ॥

जिनपूजाष्टक, बनारसीविलास पृ० ७९में भी पुरुष (पुहप) पूजा लिखी है—

पुहप चाप धरि पुहपसर, धारी मन्मथवीर।

यासे पूजा पूहपसौं, हरै मदनसर पीर ॥ ५ ॥

नवलकथा अने धतिहास

श्री. युनीटास वर्धमान शाहे बरेल “राजहत्या”मां नैन धतिहास इपर ने आक्षेपे करवामां आन्था हुता तेने अगे समिति तरुथी श्री. युनीटास साये पत्र व्यवहार करवामां आन्था हुतो. आ अघे पत्रव्यवहार मासिकमां प्रसिद्ध यथ गये छे. आ आपी चर्चांमां अतिहासिक नवलकथांमां कटपनानुं शुं स्थान अये मुभ्य मुद्दे हुतो.

तान्तेतरमां क्रांतीमां बरायेल गुजराती साहित्य परिषद वपते, पून्य सुनिराज श्री. विद्याविनयल महाराजे, उपाध्यमां तेमना दर्शन भाटे गयेला केटलाक विद्वाने समक्ष नवलकथा अने धतिहास संबंधी वातचीत करी हुती. आ वपते श्री युनीटास पक्ष त्यां हाजर हुता. अने तेमने आ वात पसंद पडी हुती. “राजहत्या”नी चर्चा ना अगे आ वातचीतने इपयोगी समजने “पारसी संसार”मांथी अही आपीअे छीअे अने ईअेअे छीअे के श्री युनीटास करीने आ संबंधी विचार करे!

तःनी

क्रांती भाते हालमां बरायेल साहित्य परिषदमां भाग वेवा अनेक विद्वाने आन्था हुता; जेअेभांना धया महानज श्री विद्याविनयलने वंदनाये आन्था हुता.

वातचीत दरम्यान आ वपते गुजराती साहित्य परिषदे श्री. हेमयद्रायार्थना संबंधमां पाठलु भाते सत्र (मेजे) बरवाने जे इगव कर्ये छे, ते भाटे तथा श्री मुनशीअे पोताना उपसंहारमां श्री हेमयद्रायार्थना संबंधमां जे कंठ सारी लागली अने अंकित थतावी, तेमनी योग्य कदर करी ते भाटे महाराजश्रीअे अहु पुरी नहरे करी हुती.

आ वपते महाराजश्रीअे नवलकथा अने धतिहास अये जे वस्तुअे अिदकुल गुदी छे अने धतिहासने नवलकथांमां उतारवांमां केवी हानि थाय छे ते संबंधी पक्ष सुदर समज आपी हुती. महाराजश्रीअे जग्यान्धुं हुतुं के श्री हेमयद्रायार्थना संबंधमां श्री

(२७१ भा पानानुं अनुसंधान)

सौरहसे अक्यानवै, रितु ग्रीषम वैशाख ।

सोमवार एकादशी, करनक्षत्र सित पाष ॥ १०२ ॥

नामसुकृति मुक्तावली, द्वाविंशतिअधिकार ।

सत सिलोक परवान सब, इति ग्रंथ विचार ॥ १०३ ॥

प्रशस्तिसे स्पष्ट है कि—दि० पं० कुमारपाल और बनारसीदासजीने श्वेताम्बर आचार्यको “दिगम्बर” बताकर इतिहासमें जालसाजी की है। जिस समाज के विद्वान्, पट्टावलीमें उल्लिखित श्वेताम्बर आचार्योंको भी दिगम्बर लिख देते हैं वह समाज दूसरे श्वेताम्बरीय आचार्य, ग्रंथ, तीर्थ व मूर्तिओंके लिये क्या न करे ? खैर ।

पाठकों को ज्ञात हुआ होगा कि—दिगम्बर विद्वानोंने श्वेताम्बरीय सूक्तमुक्तावलीग्रन्थको बड़ी चालाकीसे अपनाया है। कहनेकी आवश्यकता नहीं है कि—दिगम्बरसमाज साहित्य के जरिये श्वेताम्बर समाजका ऋणी है।

(क्रमशः)

મુનશીએ 'પાટણની પ્રભુતા' અને " રાજધિરાજ "માં તેમની સામે કાલ્પનિક પાત્રો ઉભાં કરીને ખોટી રીતે ચીનરવામાં આવ્યા છે. આના સંબંધમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે કોઈ પણ માણસને જડવત એળખી તેનું માહાત્મ્ય બતાવવું તેનાં કરતાં મનુષ્ય સ્વભાવને તેનામાં આરોપણ કરી તેમાંથી તેને બચાવી લઈ તેની ઉત્કૃષ્ટતા બતાવવી એ વધારે સારું છે.

હેમચંદ્રાચાર્ય કોઈ સ્ત્રીને જુએ છે અને તેમનામાં મનોવિકાર થાય છે. એ મનોવિકારથી તેઓ કેવા જિતેન્દ્રિય બને છે એ બતાવવામાં હેમચંદ્રાચાર્યનું વધારે મહત્ત્વ કહી શકાય એમ દલીલ કરવામાં આવે છે.

પણ આ દલીલ પાંગળી છે. સાંસારિક અવસ્થામાં રહેલાં માણસને માનસિક પતનના સંયોગમાં મુકીને એમાંથી તેને જિતેન્દ્રિય તરીકે ઉચ્ચે લાવવો એ ખરેખર મહત્ત્વ કહી શકાય. પણ જે સંયમી છે જ, જિતેન્દ્રિય છે જ એને માનસિક પતનના સંયોગમાં મુકી અને પછી જિતેન્દ્રિય તરીકે માનવા એ તો એના વ્યક્તિત્વને ખરેખર અન્યાય આપવા જેવું થાય છે.

ખીજી વાત એ છે કે નવલકથા એ નવલકથા છે. નવલકથાનું નામ જ એ સૂચવે છે કે તેમાં કંઈક નવીનતા હોય. નવલકથા એટલે કાલ્પનિક કથા. એનું વસ્તુ કાલ્પનિક, એનાં પાત્રો કાલ્પનિક; એમાં ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સાચાં પાત્રોનું આરોપન ન હોઈ શકે. નવલકથામાં સાચાં અને કાલ્પનિક પાત્રોનું મિશ્રણ કરવામાં આવે એટલી તેની ઊપણ છે, તેનાં એકેએક પાત્ર કાલ્પનિક હોય, ભલે વસ્તુ સત્ય ઘટનાચાળી હોય.

શ્રી. હેમચંદ્રનું પાત્ર ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સત્ય પાત્ર છે; જ્યારે મંજરીનું પાત્ર કાલ્પનિક પાત્ર છે. આ દૃષ્ટિએ પણ ઇતિહાસનું ખૂન થયેલું કહી શકાય. શ્રી. હેમચંદ્રના સ્થાનમાં કોઈ કાલ્પનિક પાત્ર ગોઠવીને તેને ગમે તેવો વિષયો આલોખવામાં આવ્યો હોત તો તેમાં અન્યાય ન કહી શકાત.

ઉપલી બંને આબનો ' રાજહલા 'ના લેખક શ્રી. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ, કે જેઓ પણ કરાંચી ખાતે સાહિત્ય સંમેલનમાં ભાગ લેવા આવ્યા હતા, તેમને ગમી ગઈ હતી અને આ બંને યુક્તિઓ ખરેખર સાચી છે એમ તેમને કબૂલ કરવું પડ્યું હતું. આનો અર્થ એ છે કે તેમણે " રાજહલા "માં પણ મી. મુનશીની માફક જૈનોને કરેલો અન્યાય સ્પષ્ટ થતો હતો. આ પછી ઇતિહાસમાં પણ કેવા ગોટાળા થાય છે તેના દાખલા મહારાજશ્રીએ આપ્યા હતા.

(" પારસી સંસાર " માંથી)

પરમાર્હત મહાકવિ શ્રી. ધનપાલનું આદર્શ જીવન

કેષક—મુનિરાજ શ્રી સુશીલવિજયજી

(ગતાંકથી ચાલુ)

ભીક્ષામાં આવેલ પાપણુનો ટુકડો

સ્તુતિ કરી રહ્યા બાદ, ગે.ચરિતો સમય થતાં તેઓ નગરમાં ભીક્ષા લેવાને ગયા. અપોરના મધ્યાહ્ન સમયે સૂર્ય જેવા પ્રચંડ તેજવાળી આ ક્રમ વ્યકિત ચાલી આવે છે? -એમ સૌને થતું. લોકોનાં ટોળેટોળાં તેમની પાછળ ચાલતાં હતાં. પધારો, પધારોના મનોહર શબ્દોથી સૌ તેમનું સ્વાગત કરવા તૈયાર થતું! મુનિવર ચાલતાં ચાલતાં એક શ્રીમંતને ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. ધર્મલાલ કહીને તેઓ શાંત ચિત્તે ઉભા રહ્યા. તેમના મનોહર દેહની ચારે તરફ અપૂર્વ તેજ વ્યાપી રહ્યું હતું. તેમના કોમળ શરીર ઉપર મુનિનો વેશ શોભી રહ્યો હતો. અષ્ટમીના ચંદ્રવદ્ય ભગ્ય લક્ષ્યાટમાં જ્ઞાનજ્યોતિ ઝગમગી રહી હતી. તેમનું લાવણ્ય અન્ય જીવોને મંત્રમુગ્ધ બનાવી દેતું હતું. અને તેમની નિરૂપદતા તો અપાર હતી. શ્રીમંતે હર્ષોઃક્રમ્ભ હૃદયે, અનેકશઃ વન્દન કરતાં, બહુમાન પૂર્વક મુનિવરને ભીક્ષા વહોરાવવાની તૈયારી કરી. મુનિવરે ઝોલીમાંથી પાત્ર બહાર કાઢી ભીક્ષા ગ્રહણ કરીને પાત્ર પાછું ઝોલીમાં સ્થાપન કરી દીધું. આશ્ચર્યપૂર્વક મારે લખવું પડે છે કે એ સમયે એ ગીતાર્થ મુનિવરનું મન જિનેશ્વર પ્રભુની સંસ્કૃત શ્લોકોમય સ્તુતિ રચવામાં તલ્લીન થઈ ગયેલું હોવાથી ત્યાં રહેલ પાપણુનો ટુકડો પણ ભીક્ષાની ઝોલીમાં આવી ગયો. મુનિવર ભીક્ષા ગ્રહણ કરી પાછા ઉપાશ્રયમાં પધાર્યાં

વાચનાચાર્ય પદવીથી અલકૃત

ઉપાશ્રયે આવી ઝોળીમાંથી પાત્ર બહાર કાઢતાં, પાત્રમાં રહેલ પાપણુનો ટુકડો પણ નીકળ્યો. આ જોઈ અન્ય મુનિઓ અશ્ચર્યચકીત બની સ્મિત વદને શોભન મુનિવરની સામે જોઈ રહ્યા. આ વખતે આચાર્ય મહારાજને પૂછ્યું કે- હે મુનિ, આ શું વહોરી લાગ્યા? આવું સૂરીશ્વરનું વચન સાંભળતાં જ શોભન મુનિવર કહેવા લાગ્યા કે હે સ્વમીન! જિનેશ્વર પ્રભુની સ્તુતિ રચવામાં મારું મન અલનત તલ્લીન થયી ગયેલું હોવાથી, મારું ધ્યાન ન રહ્યું. આ શબ્દ સાંભળી સૂરીશ્વર આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બની ગયા. અને શોભનને કહેવા લાગ્યા કે- હે શોભન! “તે સ્તુતિઓ કેવા પ્રકારની બનાવી છે?” શોભન મુનિએ- “મઢ્યામ્મ્મોજવિબોધનૈકતરણે”, ઇત્યાદિ ચોવીશે ભગવન્તની યમકબંધ રચેલી નવી સ્તુતિઓ? યુરુમહારાજને કહી સંજળાવી. તે સાંભળી આચાર્ય મહારાજ ધણા જ

૧—શોભન મુનિવરે યમકબંધ ૨૪ તીર્થક્રોશની જે સ્તુતિઓ સંસ્કૃતમાં બનાવી છે, તે હાલ શોભન સ્તુતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે તે સ્તુતિ પર ધનપાલે સંસ્કૃત દીક્રા રચી. તેના અંતે એમ લખ્યું છે કે “તસ્યૈવ જ્યેષ્ઠાતુઃ પળિહતધનપાલસ્ય” લી. (રવિતં)

આ દીક્રા, મૂલ અને તેના ગુજરાતી અનુવાદ તેમજ બીજી સંસ્કૃત અવચૂરી સહિત આગમોદમ સમિતિના નં ૪૭માં મુદ્રિત થયી છે.

—જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ. (વિ. ૩. પ્ર. ૧) દીપ્પણમાં પૃ. ૨૦૫ ૨૦૬.

[૨૭૧]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[૫૧]

આવી ચડેલા એ શમના મિષથી સ્ત્રીબાળકોને છેતરે છે. માટે હે રાજન ! એવાઓને આપણા દેશમાંથી દૂર કરવા જોઈએ. આ પ્રમાણે રાજ બોજને સમજાવી, રાજની આજ્ઞાથી માલવદેશમાં શ્વેતાંબર સાધુઓને નહીં આપવા દેવાનો ઠંઠેરો પીટાવ્યો. આથી આર વર્ષ સુધી શ્વેતાંબર સાધુઓ માલવદેશમાં વિચરી શક્યા નહીં.

આ પ્રમાણે માલવ દેશમાં જૈન મુનિઓનો વિહાર બંધ થયેલો હોવાથી, ધાગનગરીમાં હાહાકાર મચી ગયો. શ્રાવક શ્રાવિકા વર્ગ અત્યંત ઉદાસીન થઇ ગયો હતો. સંતસાધુઓનું આગમન બંધ થઇ ગયું હતું. સમસ્ત ધારાનગરી સાધુવરોથી શૂન્ય બની ગઇ હતી. નગરીમાં ઉપદેશકોની ખામી ભાસતી હતી. આરઆર વર્ષથી સાધુપુરુષોના દુકાળો પડી ગયા હતા. સફળ સંઘ ચિંતાથી ઘેરાઇ ગયો હોય તેમ ભાસતો હતો. આથી છેવટે સાંતાં સઘે યુગ્મનામાં વિચરતા મહેન્દ્રસૂરિને પત્ર પાઠવી જણાવ્યું કે— હે સ્વામીન, આપના જેવા સમર્થ સાધુઓના આગમન મિવાય સમસ્ત ધાગનગરી અધઃપતનના ઊંડા ખાડામાં ખુંચી ગઇ છે. અ પે શોભનમુનિવરને પ્રવળ્યા આપેલી હોવાથી તેમના જેઠ બ્રાતા ધનપાલ પુરોહીત, જૈન ફર્શનનો કટોશત્રુ. સાધુ સંતનો અલંકાર દ્રેષી, મહામિથ્યાત્વી, રાજભોજનો મહાન કવિ, આહર્તુ ધર્મની વ્રણી જ હીત્રણા કરે છે. હવે તેના કંઈ પણ ઉપાય કરો તે ઠીક નહીં તો અત્રે મિથ્યાત્વીઓનું જોર વધતું જશે. દોકો ધર્મવિમુખ બની જશે. માટે આ પત્રને તરત જ અમલમાં મુકશો, કે જેથી જૈનશાસનની મહાન ઉન્નતિ થાય ઠામઠામ જૈનધર્મની વિગ્રય પતકાઓ ફરકે. વગેરે.

ધાગનગરીના સંઘનો પત્ર વાંચી સૂરીશ્વરે ગીતાર્થમુનિવર્ય શોભનને કહ્યું— “ હે શોભન અત્યારે ધર નગરીમાં તમારો જેઠ બન્ધુ ધનપાલ આહર્તુધર્મની અત્યંત હીત્રણા કરી રહ્યો છે. દિવસે દિવસે મિથ્યાત્વીઓનું જોર વધતું જાય છે. સાધુઓના આગમન મિવાય ધર્મીવર્ગ ધર્મથી વિમુખ થતો જાય છે. અને ધર્મદ્રેષીઓ ધનધન કરી રહ્યા છે. માટે હે શોભન, શિઘ્ર જઈને જેઠ બ્રાત્રને આહર્તુધર્મની અન્દર લીન કરી જૈનધર્મનો ડોકો વગડાવો ત્યાં જવામાં તમારે અસહ્ય દુઃખો સહવાં પડશે. સંઘના ઉદ્ધરની ખાતર ગુરૂવર્યનો આવો સદેશ સાંભળતાં જ, જેમનું અતુલ મનોબળ સમસ્ત સુષ્ટિને સાનંદાશ્ચર્ય બનાવે છે, જેમનું સર્વોત્તમ ચારિત્ર સર્વ મનુષ્યોને અનુકરણીય છે, જેમની કવિત્વ શક્તિ અદ્ભુત છે, એવા શોભન મુનિએ ગુરૂઆજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો. અને કહ્યું કે હે પ્રભો, હું મારા બંધુને પ્રતિષેધ કરવા સત્વર જઈશ, કારણ કે મારા નિમિત્તે આ વિષ રેડાયું છે. તેનો પ્રતિકાર મારે જ કરવો જોઈએ. અસહ્ય દુઃખો સહન કરવાં પડે તો પણ શું ? આપણા અસન્ન ઉપકારી ચરમ તીર્થ કર શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે જૈનશાસનની ઉન્નતિ ખાતર, કોષ, માન, માયા, અને લોભરૂપ ચંડાલ ચોકડીનો સંહાર કરવા ખાતર, આત્મામાં જ્ઞાન પ્રગટાવવા ખાતર, મુક્તિરૂપી સ્ત્રીને વરવા ખાતર મરણાંત કળેટા સહ્યાં હતા. તેથી હું સત્વર જઈને મારા જેઠ બન્ધુને પ્રતિષેધ કરીશ.

અને ગીતાર્થ મુનિવરોની સાથે વિહાર કરીને શોભનમુનિ કુંકવખતમાં ધારાનગરીના ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા.

(અપૂર્ણ)

૧ સ્થિતાનાં ગુર્જરેદેશે, ધારાસંઘો વ્યજિહ્નપત્ ।

શ્રીમન્મહેન્દ્રસૂરીયાં, યથાવૃક્તં યથાતથમ્ ॥૭૬॥ પ્ર૦ મ૦ પ્ર૦

સમાચાર

દીક્ષા—(૧) સંખલપુરમાં પોષ સુદી ચોથના દિવસે પૂ. મુ. સંતોષવિનયજીએ બલોલના રહીશ મારતર કચરાભાઈ લખુદાસને દીક્ષા આપી. દીક્ષિતનું નામ કુમુદવિનયજી રાખવામાં આવ્યું અને તેમને મુ. સંતોષવિનયજીના શિષ્ય બનાવવામાં આવ્યા. (૨) આદરિયાણામાં પોષ સુદી ચૌદસના દિવસે પૂ. આ. વિનયભકિતસૂરિજીએ શ્રી. મકૂતલાલ હરખચંદે નામના ગૃહસ્થને દીક્ષા આપી. દીક્ષિતનું નામ માણેકવિનયજી રાખીને તેમને પૂ. સુમતિવિનયજીના શિષ્ય બનાવવામાં આવ્યા. નામમાં સુધારો-ગયા અંકમાં પૂ. હેમસાગરજીના શિષ્યનું નામ મનોજવિનયજી છપાયું છે તેના બદલે મનોજસાગરજી સમજવું.

પદવી—પૂ. આ. વિનયલખિંદ્રસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી. ભુવનવિનયજીને પોષ સુદી પુનમના દિવસે ખંભાત મુકામે ગણી પદ અર્પણ કરવામાં આવ્યું.

જ્ઞાનમંદિર—પૂ. આ. વિનયવલ્લભસૂરિજીના ઉપદેશથી શેઠ હેમચંદ મોહનલાલ ઝવેરીએ પાટણમાં જ્ઞાનમંદિર બાંધવા માટે એકાવન હજાર રૂપિયાનું દાન કર્યું છે. આ રકમમાં બાજી સંઘની રકમ ઉમેરી એક લાખ જેટલી રકમનો ખર્ચ કરી એક મકાન બાંધાવવામાં આવશે અને તેમાં પાટણના ભંડારોના હસ્તલિખિત ગ્રંથો મૂકવામાં આવશે.

સંઘ—(૧) હસ્તુરચંદ વસંતરામ નામના એક ભોજક ગૃહસ્થ માહવલી તેરશે પાટણથી તારંગનો રેલ્વે માર્ગનો સંઘ કાઠશે. (૨) હરાડ (મહારાષ્ટ્ર)થી મહાસુદી ચૌદસના દિવસે કુંભેજી તીર્થનો છરીપાળતો સંઘ નીકળશે. આ સંઘમાં પૂ. આ. વિનયરામચંદ્રસૂરિજી આન્ય પધારશે.

જન ઉદ્યોગ મંદિર—કોન્કરન્સ કેળવણી પ્રચાર કેન્દ્રસ્થ સમિતિ તરફથી વાર્ષિક છસે રૂપિયાની મદદ મળવાથી અને ગામમાંથી તેટલી રકમની વ્યવસ્થા થવાથી બારસીમાં શ્રી. મહાવીર જન ઉદ્યોગ મંદિરની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

મૂર્તિ નીકળી—સોહાગપુરમાં ત્યાંના વકિલ પ્રેમશંકર તિવારીના બગીચામાંથી એક ઠાંસાની મૂર્તિ મળી આવી છે. મૂર્તિ ૭૦૦ વર્ષની જુની મનાય છે.

જઘન હોમીયો પેથિક ઈન્સ્ટીટ્યુટ—પૂ. વિદ્યાવિનયજી મ. ના ઉપદેશથી અને આફ્રીકાના સદૃશહસ્થોની આર્થિક સહાયથી કરાંચીમાં જઘન હોમીયો પેથિક ઈન્સ્ટીટ્યુટની સ્થાપના કરવામાં આવશે.

પુનર્જન્મનું પ્રમાણ—ગ્રાંસી જીહાના મૌરાનીપુર કસ્બાના એક ગામમાં રાધાચરણ નામનો અઢી વર્ષનો અંધ બાળક રામાચણ વગેરેના શ્લોકો શુદ્ધ રીતે બોલે છે અને બીજાની ભૂલો સુધારે છે.

મેળો—ઓસિયામાં તા. ૫-૩-૩૮ના દિવસે મહાવીર પટ્ટોત્સવ ઉજવાશે.

જમનગરનો સંઘ—જમનગરથી નીકળેલો શેઠ પોપટલાલ ધારશી અને શેઠ ચુનીલાલ લક્ષ્મીચંદનો છરી પાળતો સંઘ માહ વદી એકમે પાલીતાણા પહોંચશે. છઠના દિવસે માળાનું મુહૂર્ત છે.

સ્વીકાર

વીર અવચન—લેખક-શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ચૌકસી. પ્રકાશક-શ્રીક રતુરચંદ દીપચંદ મોહસીની મિલકતના વહીવટદારો. મુંબઈ. મૂલ્ય આઠ આના.

gd. No. B. 3801

તૈયાર છે!

આજે જ મંગાવો!

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ
ની

બીજા વર્ષની પૂરી ફાઈલ

જેમાં

પરમાત્મા મહાવીર દેવના જીવનને લગતા

અનેક વિદ્વાતભર્યા લેખોથી સમૃદ્ધ

શ્રી મહાવીર નિર્વાણુ વિશેષાંક

નામના

૨૨૮ પાનાના દળદાર અંકનો સમાવેશ થાય છે.

ટપાલ ખર્ચ સાથે કિંમત:-

બાંક્યા વગરના બધા અંકોના બે રૂપિયા

બધા અંકો સાથે બાંધેલાના અઢી રૂપિયા.

શ્રી મહાવીર નિર્વાણુ વિશેષાંકનું

છુટક મૂલ્ય:-

ટપાલ ખર્ચ સાથે માત્ર તેર આના.

લખો:-

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ

જેશિંગલાઈનો વાડી, ઘીકાંટા,

અમદાવાદ. (ગુજરાત)